

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού.

Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια:
Γεώργιος Κατσαδώρας, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρος, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ρόδος, 2022

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφιερώματα και προοπτικές ενός νέου πεδίου

ISBN 978-618-84330-7-6

Copyright 2022

Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρας

Αναπληρωτής Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Εμμανουήλ Φωκίδης

Επίκουρος Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Το σχεδιασμό του εξώφυλλου και οπισθόφυλλου ανέλαβε η graphic designer

Μυρτώ Φωτίου Φεγγερού

LinkedIn: Mirto Fotiou -Feggerou

E-mail: mirtof80@gmail.com

Το σχεδιασμό των μμιδίων ανέλαβε ο

Βαγγέλης Βαλασιάδης

Οι συγγραφείς των άρθρων που δημοσιεύονται στον τόμο διατηρούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας επί των άρθρων τους. Τα άρθρα του τόμου μπορούν να χρησιμοποιηθούν με αναφορά στους συγγραφείς τους. Οι συγγραφείς των άρθρων μπορούν να τα καταθέσουν σε ιδρυματικό ή άλλο αποθετήριο ή να τα δημοσιεύσουν σε άλλη έκδοση, με υποχρεωτική την αναφορά της πρώτης δημοσίευσης του τόμου. Οι συγγραφείς ενθαρρύνονται να δημοσιοποιήσουν την εργασία τους στο Διαδίκτυο.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
Εισαγωγή.....	10
Αποτελεί το Διαδίκτυο μονόδρομο για τις Σύγχρονες Λαογραφικές Σπουδές; <i>Μαρία Γκασούκα</i>	10
Ψηφιακές πηγές για τη μελέτη του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού και της λαϊκής θρησκευτικότητας, <i>Εμμανουήλ Γ. Βαρβούνης</i>	20
Α΄ θεματική ενότητα: Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της ψηφιακής λαογραφίας.....	29
Η σύγχρονη λαογραφία στο πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών (digital humanities): ορισμοί, περιεχόμενο ερευνητικά πεδία, εργαλεία της Ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης</i>	30
Παράθυρο στη θάλασσα. Ένα «παράθυρο» στον λαϊκό πολιτισμό μέσα από τον κινηματογράφο και το Διαδίκτυο, <i>Άννα Λυδάκη</i>	49
Οι λαϊκές ψηφιακές ομάδες ως πεδίο της ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Ξανθίππη Φουλίδη</i>	56
Β΄ θεματική ενότητα: Διάχυση και διάδοση παραδοσιακών και νέων μορφών του λαϊκού πολιτισμού στον ψηφιακό κόσμο	65
Λαϊκός πολιτισμός και διαδικτυακά μιμίδια: Η εκπαίδευση μέσα από τα μιμίδια κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19, <i>Βασιλεία Αντωνάκη, Γεώργιος Κατσαδώρας</i>	66
Η διάχυση και διάδοση της λαογραφίας της Δωδεκανήσου στον ψηφιακό κόσμο, μέσα από δράσεις συλλόγων και ατόμων την περίοδο της καραντίνας, <i>Μαρία Α. Αντωνοπούλου</i>	83
Ο Ray Harryhausen και η απεικόνιση της Μέδουσας στα ψηφιακά παιχνίδια, <i>Ευάγγελος Βαλασιάδης</i>	98
Επιστήμη των πολιτών και πολιτισμός: Η περίπτωση της ψηφιακής καταγραφής του λαϊκού πολιτισμού, <i>Βικτώρια Γαβάνα, Μαγδαληνή Μάρη, Ευαγγελία Καβακλή</i>	116
Οι στρατηγικές ή οι μορφές τρολαρίσματος στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook., <i>Μαρία Ζαρέντη</i>	129
Creepypasta: Ο ψηφιακός αστικός θρύλος, <i>Μαρία Ζούρου</i>	141
Τα μιμίδια (memes) της πανδημίας του ιού COVID-19: Η διαχείριση του πρωτόγνωρου μέσω ενός σατιρικού είδους του ψηφιακού λαϊκού λόγου, <i>Ρέα Κακάμπουρα, Αφροδίτη-Λήδια Νουνανάκη</i> ..	153
Πολιτικές μνήμης και διαδικασία δόμησης ταυτοτήτων στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ιστότοπου «Δίκτυο Mikrasiatitis.gr», <i>Ιωάννης Καραχρήστος</i>	183
Το λαϊκό εορτολόγιο μέσα από τα διαδικτυακά μιμίδια, <i>Ευηλένα Καρδαμήλα</i>	195
Αινίγματα, παροιμίες και άλλες λαϊκές φράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης την περίοδο της πανδημίας. Η σελίδα ««Λαϊκές ρήσεις, Αινίγματα και Ανέκδοτα» στο Facebook, <i>Χρυσάνθη Κόζα</i> .	209
Τα λαχνίσματα στον σύγχρονο ψηφιακό κόσμο: Από το τελετουργικό των υπαίθριων παιδικών παιχνιδιών στο τεχνολογικό σύμπαν του Διαδικτύου., <i>Δημήτρης Ε. Κόκκινος, Ανθούλα Κολιάδη-Τηλιακού</i>	220
Διάχυση πολιτισμικών στοιχείων της Τσακωνιάς μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (η περίπτωση του Facebook), <i>Μαρία-Κομιανή Κολινιώτη</i>	235
The tinderisation of romance, <i>Yvonne Kosma, Vasilis Gialatzis, Jojo Ekate Diakoumakou</i>	253

Διαρκείς ανατροφοδοτήσεις μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς προφορικότητας: Η κυκλοφορία του κουτσομπολιού από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην καθημερινή ζωή και αντίστροφα, <i>Γιώργος Κούζας</i>	269
Το παιχνίδι στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ομαδικού ηλεκτρονικού παιχνιδιού μεταξύ ενηλίκων, <i>Κωνσταντίνα Κουτσονικολή</i>	281
Μοιράσου κι εσύ μian ιστορία: Από τη ζωντανή αφηγηματική κοινότητα στη διαδικτυακή συνύπαρξη. Η περίπτωση της Λέσχης Αφήγησης Αθήνας. Όψεις, σκέψεις, προοπτικές, <i>Δημήτρης Β. Προύσαλης</i>	294
Η περίπτωση του Ελληνικού YouTube community: Ένας βιότοπος λαογραφικών φαινομένων μέσα σε μία μικρογραφία της κοινωνίας στο Διαδίκτυο, <i>Αικατερίνη Σχοινά</i>	305
Ο έντεχνος λαϊκός λόγος στο Διαδίκτυο: Δύο παραδείγματα χρήσης των παροιμιών στη διάρκεια της πανδημίας, <i>Γεώργιος Τσερπές, Μαριάνθη Καπλάνογλου</i>	319
Εκδηλώσεις θρησκευτικότητας και λαϊκής ευσέβειας στο χώρο του Διαδικτύου. Το τραγούδι «Μπαγιάσας» του Νικόλα Άσιμου, <i>Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος, Εμμανουήλ Χ. Κυριαζάκος</i>	331
Τα διαδικτυακά μμίδια στις ομάδες των αναπληρωτών εκπαιδευτικών στο Facebook, <i>Βαρβάρα Τσούγγου</i>	346
Διαδικτυακός κόμβος «Καρπάθικο Γλέντι»: Η συνεργατική διαδικτυακή ανάπτυξη ενός στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, <i>Βασιλική Χρυσανθοπούλου, Παρασκευή Γ. Κανελλάτου</i>	360
Η εικόνα του θρύλου του βρικόλακα μέσα από ψηφιακά παιχνίδια, <i>Έλενα Ψυχάρη, Ρέα Κακάμπουρα</i>	387
Γ' θεματική ενότητα: Η ψηφιακή λαογραφία στην τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση	402
Δημιουργία ψηφιακού μουσείου εθιμικών δρώμενων, <i>Χρήστος Θεολόγος, Στέφανος Κυριαζάκος</i>	403
Προσεγγίζοντας τη λαογραφία μέσα από τη θεωρία των πολυγραμματισμών και τη δημιουργική γραφή: Λαϊκά μαγικά παραμύθια και ψηφιακός μετασχηματισμός στη λογοτεχνία του Γυμνασίου, <i>Κωνσταντίνα Καλαούζη</i>	419
Ο λαϊκός πολιτισμός σε συνδυασμό με την χρήση των νέων τεχνολογιών, ως μέσου επικοινωνίας και προσέγγισης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, <i>Άννα Μαρία Καρακωνσταντίνου</i>	431
Μοντελοποίηση προγράμματος διαχείρισης εκκλησιαστικού κειμηλίου ως συμβολή των προηγμένων τεχνολογιών στην Ψηφιακή Λαογραφία, <i>Αικατερίνη Κορωναίου, Δημήτριος Κοτσιφάκος, Χρήστος Δουληγέρης</i>	444
Η συμβολή του παραδοσιακού χορού στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας. Σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για την εξ αποστάσεως διδασκαλία, <i>Χριστίνα Παληά, Γεώργιος Κατσαδώρος, Απόστολος Κώστας</i>	459
Τα λαϊκά παραμύθια μέσα στη ψηφιακή πραγματικότητα, <i>Αναστάσιος Παππάς</i>	473
Λαϊκός πολιτισμός στην εποχή της τηλεκπαίδευσης: Στάσεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για το αντικείμενο της Λαογραφίας και της Ψηφιακής Λαογραφίας στη διδακτική πράξη, <i>Γεώργιος Πασιόπουλος, Ευστάθιος Ξαφάκος</i>	490
Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά στο ψηφιακό περιβάλλον: Μια χαρτογράφηση των διαδικτυακών συλλογών και μουσείων για την ελληνική μουσική, <i>Νίκος Πουλάκης</i>	506
«Όψεις λαϊκής θεραπευτικής στην Ήπειρο, άλλοτε και τώρα»: Εκπαιδευτικές δράσεις Ψηφιακής Λαογραφίας για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, <i>Χαράλαμπος Σταμπόλης, Ρέα Κακάμπουρα</i>	518

Διδάσκοντας τοπική ιστορία, πολιτισμό, παραδόσεις και έθιμα με τη χρήση ψηφιακών παιχνιδιών. Προκαταρκτικά αποτελέσματα από μία μελέτη περίπτωσης στο νησί της Νισύρου, Άννα Χαρτοφύλη, Εμμανουήλ Φωκίδης.....	529
Κατάλογος συγγραφέων	542

Τα μίμια (memes) της πανδημίας του ιού COVID-19: Η διαχείριση του πρωτόγνωρου μέσω ενός σατιρικού είδους του ψηφιακού λαϊκού λόγου

Ρέα Κακάμπουρα, Αφροδίτη-Λήδία Νουανάκη
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
rkakamp@primedu.uoa.gr, nouanaphro@primedu.uoa.gr

Περίληψη

Ως είδος πολυμεσικού ψηφιακού λαϊκού λόγου τα μίμια (memes) τείνουν να ανακλύπουν στα διαδικτυακά περιβάλλοντα θίγοντας δηκτικά καθημερινές στάσεις και συμπεριφορές αλλά και θέματα της επικαιρότητας συνιστώντας έτσι ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέματα μελέτης της ψηφιακής λαογραφίας. Ασφαλώς η έξαρση της πανδημίας του ιού COVID-19 δε θα μπορούσε να μην προκαλέσει διάδοση μιμίδων, αφού επηρέασε καθοριστικά την καθημερινότητα των ανθρώπων. Φαίνεται λοιπόν ότι στην προκειμένη περίπτωση το χιούμορ αποτελεί τρόπο διαχείρισης προβληματικών καταστάσεων, αλλά και μέσο έμμεσης κριτικής. Το χιούμορ αυτό, μέσω της αποδοχής των χρηστών του Διαδικτύου και της αναπαραγωγής του στο ψηφιακό περιβάλλον, αποτελεί μια άτυπη μορφή επικοινωνίας η οποία μετατρέπεται στο λαϊκό (popular) είδος που εξετάζεται στην παρούσα έρευνα. Από την αρχή λοιπόν της έξαρσης της πανδημίας του ιού COVID-19 στη χώρα μας, αλλά και καθ' όλη τη διάρκειά της, εντοπίστηκαν και συγκεντρώθηκαν μίμια στα διαδικτυακά περιβάλλοντα στα οποία διαδίδονται. Τα περιβάλλοντα αυτά είναι πρωτίστως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και πιο συγκεκριμένα το Facebook και το Instagram. Ποια είναι όμως τα

¹ Πρόκειται για μίμιο προσαρμοσμένο από τις ερευνήτριες στην παρούσα ανακοίνωση βασισμένο στο ύφος του *Απίθανου Τρεξ* <https://www.facebook.com/theamazingtrex/> (τελευταία ανάκτηση 26/1/2021). Στο κείμενο αυτό περιλαμβάνονται περισσότερες εικόνες από τις προβλεπόμενες στον παρόντα τόμο. Πρόκειται για εξαίρεση λόγω της φύσης του πραγματολογικού υλικού.

θέματα που προκάλεσαν την ανάγκη διακωμώδησής τους κατά την περίοδο της πανδημίας; Ποια κοινωνικά και πολιτισμικά ζητήματα αυτής της 'νέας πραγματικότητας' αναδείχθηκαν μέσα από τον χιουμοριστικό σχολιασμό τους; Ερωτήματα όμως τίθενται και σε σχέση με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του είδους: ποια είναι τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του είδους σήμερα; Κυριαρχεί άραγε η εικόνα σε σχέση με το γραπτό κείμενο ως ο καθοριστικός τρόπος απόδοσης ποικίλων ιδεών και στάσεων στο Διαδίκτυο;

Λέξεις-κλειδιά: μιμίδια, πανδημία του ιού COVID-19, χιούμορ, Ψηφιακή Λαογραφία

Abstract

As a kind of multimedia digital popular lore, memes tend to emerge in online environments, sharply commenting on daily attitudes and behaviours, as well as current issues, thus constituting one of the most interesting topics of digital folklore. The outbreak of the COVID-19 virus pandemic causes the spread of memes on the mater, as it had a decisive effect on people's lives. So, it seems that in this case humour is a way of managing problematic situations, but also a means of indirect criticism. This kind of humour that spreads through the digital environment is the genre of popular digital lore that is being examined in this research. Nevertheless, from the beginning of the outbreak of the COVID-19 virus pandemic in Greece, memes on the pandemic were located and collected in the Greek internet, primarily on Facebook and Instagram. But what are the themes that caused the need to be imitated during the pandemic period? What social and cultural issues of this 'new reality' emerged through humorous commentary? However, questions are also raised in relation to the morphological characteristics of the genre. Is the image dominant in relation to the written text as the decisive way of delivering various ideas and attitudes on the internet?

Keywords: Digital Folklore, humour, memes, pandemic of COVID-19

Εισαγωγή

Το χιούμορ και η διακωμώδηση του σοβαρού είναι οικείο μέσον αντιμετώπισης των δυσκολιών της πραγματικότητας. Αποτελούν έναν δεικτικό τρόπο έκφρασης μιας προσωπικής θέσης, η οποία μάλιστα τις περισσότερες φορές αντιτίθεται στον κυρίαρχο λόγο και τις νόρμες που επικρατούν στη διαχείριση εκείνου του σοβαρού θέματος που σχολιάζουν. Έτσι τα μιμίδια, ως ψηφιακό χιούμορ, αποτελούν μέσον έκφρασης των απόψεων των χρηστών/ριών του Διαδικτύου και τρόπο διακωμώδησης σοβαρών πληροφοριών και θέσεων πάνω σε κοινωνικοπολιτικά θέματα.

Κατά την περίοδο της πανδημίας του ιού COVID-19, η επικαιρότητα περιστρέφεται γύρω από αυτή και τον αντίκτυπό της σε κοινωνικό και ατομικό επίπεδο. Η ευρεία διάδοση λοιπόν μιμιδίων σχετικά με το πρωτόγνωρο βίωμα της πανδημίας είναι γεγονός, δεδομένου δε ότι η πανδημία αυτή είναι η πρώτη της εποχής του Διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Bodner, Welch & Brodie, 2021, σ. 6). Η προσπάθεια διαχείρισης από τους/τις χρήστες/ριες με χιουμοριστικό τρόπο των νέων συνθηκών που προέκυψαν εξαιτίας της πανδημίας, εξαπλώθηκε ταχύτερα από οποιαδήποτε άλλη στιγμή στην ιστορία μαζί βέβαια με τη διάδοση κάθε είδους σχετικής πληροφορίας λόγω της διευρυμένης χρήσης του Διαδικτύου.

Στο άρθρο αυτό λοιπόν θα αναλύσουμε τα μιμίδια της εποχής του κορονοϊού. Θα επιχειρήσουμε να προβάλλουμε τα θέματα που προκάλεσαν την ανάγκη διακωμώδησής τους κατά την περίοδο της πανδημίας, τον τρόπο που αναδείχθηκαν τα κοινωνικά και πολιτισμικά ζητήματα αυτής της 'νέας πραγματικότητας' μέσα από τον χιουμοριστικό σχολιασμό τους, αλλά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του ίδιου του είδους. Η έρευνα αυτή συμβάλλει στη συζήτηση που έχει ανοιχτεί πρόσφατα στην ελληνική λαογραφία σχετικά με το είδος του ψηφιακού λαϊκού χιούμορ, των

μιμίδων, αλλά και στη συζήτηση που έχει ανοιχθεί παγκοσμίως για τον λαϊκό λόγο (lore) σχετικά με την πανδημία.

Τα μιμίδια (memes) ως είδος της Ψηφιακής Λαογραφίας

Τα μιμίδια (memes) αποτελούν είδος πολυμεσικού ψηφιακού λαϊκού λόγου που εμφανίζεται και εξαπλώνεται στο περιβάλλον του Διαδικτύου θίγοντας δηκτικά καθημερινές στάσεις και συμπεριφορές αλλά και θέματα της επικαιρότητας συνιστώντας έτσι ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέματα μελέτης της ψηφιακής λαογραφίας (Κατσαδώρας & Νουνανάκη, 2020, σσ. 389-432). Ενώ ο όρος δημιουργήθηκε από τον Dawkins (1976) με σκοπό να περιγράψει εκείνη την αυτοαντιγραφόμενη μονάδα πολιτισμού που μεταφέρεται από «εγκέφαλο σε εγκέφαλο», όπως το γονίδιο που μεταφέρεται από σώμα σε σώμα, το διαδικτυακό μιμίδιο (internet meme), δηλαδή λέξεις, φράσεις, εικόνες και βίντεο που σατιρίζουν κοινωνικές καταστάσεις, μπορεί να εκληφθεί ως 'μονάδα πολιτισμού' που διαδίδεται από χρήστη σε χρήστη μέσω του διαδικτυακού περιβάλλοντος διαμορφώνοντας ή ενισχύοντας έτσι έναν συλλογικό τρόπο σκέψης. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του είδους αποτελεί η έντονα καυστική σάτιρα. Παρ' ό,τι λοιπόν το μιμίδιο έχει μακρά ιστορία και συνδέεται εννοιολογικά με διάφορες επιστήμες (γλωσσολογία, ψυχολογία και φιλοσοφία), η σύγχρονη εννοιολόγησή του έχει διαφοροποιηθεί από τις προηγούμενες. Αναφέρεται σήμερα σε ένα είδος ψηφιακού λαϊκού πολιτισμού, το οποίο, όπως επισημαίνει ο Shifman (2012, σ. 190), χρησιμοποιείται «ως πρίσμα για να ρίξει φως σε πτυχές της σύγχρονης ψηφιακής κουλτούρας».

Από άποψη μορφής και περιεχομένου δεν είναι απαραίτητο να πληρούνται πολλές προϋποθέσεις για να ονομάζεται ένα στοιχείο meme. Ουσιαστικά ο όρος «meme» (όπως αναφέρονται εν συντομία οι διαδικτυακές αυτές χιουμοριστικές αναρτήσεις) τείνει να χρησιμοποιείται για οποιοδήποτε δείγμα online χιούμορ, τόσο στο δημοφιλή λόγο όσο και στον επιστημονικό (Dyner, 2021, σ. 179). Το πιο σημαντικό ωστόσο στοιχείο για την εξάπλωση του είδους είναι η συνεχής τροποποίηση και ο μετασχηματισμός του, καθώς αποτελεί μια άτυπη μορφή επικοινωνίας και κριτικής. Στο Διαδίκτυο η μιμητική αναπαραγωγή του είδους βασίζεται στη λογική της δημιουργίας και του διαμοιρασμού (sharing). Αυτό σημαίνει ότι τα μιμίδια οφείλουν να προκαλούν στο χρήστη την αίσθηση της ταύτισης, για να θελήσει να τα 'μοιραστεί' με άλλους χρήστες.

Κεντρικό λοιπόν στοιχείο του 'αναδυόμενου' μιμιδίου στο Διαδίκτυο είναι η αλλαγή η οποία είναι αδιαμφισβήτητη λόγω της συμμετοχικότητας των ψηφιακών μέσων. Αυτά δίνουν τη δυνατότητα στους/στις χρήστες/ριες να μετατρέψουν σε μιμίδια εκείνα τα πολιτισμικά στοιχεία που τους/τις εκφράζουν ή τα οποία επιθυμούν να σχολιάσουν. Αυτή η μετατροπή οποιασδήποτε θέσης επιθυμεί ο/η χρήστης/ρια να προάγει σε μιμίδια, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό της δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ του/της χρήστη/ριας και του περιβάλλοντος του Διαδικτύου (Wiggins & Bowers, 2015, σ. 1899). Το μιμίδιο λοιπόν στο Διαδίκτυο εξαρτάται από την έννοια της ταχείας και ευρείας διάδοσης (virality). Όπως επισημαίνει ο Shifman (2012, σ. 190), η ανθρώπινη δράση, αναπόσπαστο μέρος της εννοιολόγησης των μιμιδίων, είναι εκείνη που τα καθιστά δυναμικές οντότητες που εξαπλώνονται ως απάντηση -και σχόλιο- σε στάσεις και συμπεριφορές.

Οι εξελίξεις και τα γεγονότα που συνέβησαν στο διάστημα μετά το ξέσπασμα της πανδημίας διήγειραν τη δραστηριότητα των χρηστών/ριών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η οποία αποτυπώθηκε και στη δημιουργία ψηφιακού χιούμορ (μιμίδια), σχετικά με τον COVID-19 (Dyner, 2021, σ. 176).

Το χιούμορ είναι η ψυχολογική κατάσταση που χαρακτηρίζεται από την εκτίμηση ότι κάτι είναι αστείο, το θετικό συναίσθημα της διασκέδασης και η τάση για γέλιο (Gervais & Wilson, 2005, σσ. 395-430). Εμφανίζεται όταν οι άνθρωποι ερμηνεύουν εκ νέου κάτι με λιγότερο σοβαρό ή με σκωπτικό τρόπο, επομένως, η ψυχολογική απόσταση από τις ανησυχίες του πραγματικού κόσμου είναι απαραίτητη προκειμένου οι άνθρωποι να ανταποκρίνονται σε καινούργιες προσεγγίσεις του με χιούμορ (McGraw et.al., 2012, σσ. 1215-1216). Έτσι ερμηνεύεται το γεγονός ότι οι συνθήκες που

προκαλούν χιούμορ τελούν υπό διαπραγμάτευση. Το χιούμορ βέβαια επιφέρει και μια μορφή 'λύτρωσης' η οποία είναι μια τεκμηριωμένη ψυχολογική λειτουργία που του αποδίδεται. Αυτή μπορεί να χρησιμεύσει ως στρατηγική αντιμετώπισης απλών καθημερινών ή και πιο απαιτητικών βιωμάτων, ακόμα και τραγικών συνθηκών (Dyrel, 2020, σσ. 175-195· Dyrel & Porri, 2018, σσ. 382-400).

Η πανδημία του ιού COVID-19

Η έξαρση της πανδημίας του ιού COVID-19 λοιπόν δε θα μπορούσε να μην προκαλέσει διάδοση μιμιδίων, αφού επηρέασε καθοριστικά την καθημερινότητα των ανθρώπων. Ο ιός εμφανίστηκε και εξαπλώθηκε και στην Ελλάδα από τις 26 Φεβρουαρίου 2020 και έπειτα. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία², μέχρι τον Φεβρουάριο του 2022, τα καταγεγραμμένα κρούσματα ξεπερνούσαν τα 2.500.000, ενώ ο αριθμός των θυμάτων είχε υπερβεί τα 25.000. Ο αριθμός των κρουσμάτων διατηρήθηκε σε χαμηλά επίπεδα με τις πρώτες παραλλαγές του ιού (περίπου δύο χιλιάδες την ημέρα), αλλά με την παραλλαγή 'όμικρον', που εντοπίστηκε στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 2021, τα κρούσματα αυξήθηκαν δραματικά (φτάνοντας τα 50.126 στις 1/04/2022 και κυμαίνονταν περίπου στα 20.000 ημερησίως για αρκετές εβδομάδες). Ο αριθμός των θανάτων από τις παρενέργειες του ιού αυξήθηκε και στην Ελλάδα, όπως και παγκοσμίως, λόγω της παραλλαγής 'δέλτα', που εντοπίστηκε στην Ελλάδα τον Ιούνιο του 2020. Η εκστρατεία εμβολιασμού ξεκίνησε στις 27 Δεκεμβρίου 2020 και σε (ως τον Φεβρουάριο του 2022) περίπου 11.000.000 πολίτες συνολικά, περίπου 8.000.000 ήταν πλήρως εμβολιασμένοι και πάνω από 5.000.000 είχαν λάβει την αναμνηστική δόση. Παγκοσμίως ο αριθμός των κρουσμάτων είχε ξεπεράσει τα 435 εκατομμύρια και των θυμάτων τα έξι εκατομμύρια³. Το βάρος στο ελληνικό και στο παγκόσμιο σύστημα υγείας έδειξε την αδυναμία του ελλείψει πόρων και σοβαρής υποστελέχωσης, εντείνοντας ακόμα περισσότερο την ανασφάλεια των πολιτών. Τα μέτρα που λήφθηκαν παγκοσμίως για τον περιορισμό της πανδημίας, με κύριο την επιβολή της αναγκαστικής αποστασιοποίησης και του εγκλεισμού, επηρέασε έντονα τη ζωή και την καθημερινότητα των πολιτών και επέφερε σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία. Συνέθλιψε μικρής κλίμακας επιχειρήσεις και άφησε κατ' επέκταση μεγάλη μερίδα πολιτών χωρίς εργασία εντείνοντας ακόμα περισσότερο την επισφάλεια της ζωής.

Μεθοδολογία, εργαλεία και διαδικασία διεξαγωγής της έρευνας

Τα ερωτήματα που απασχόλησαν την έρευνα αυτή αφορούν κοινωνικά και πολιτισμικά ζητήματα της 'νέας πραγματικότητας' που προκάλεσαν την ανάγκη διαχείρισής τους από τους χρήστες του Διαδικτύου μέσω της διακωμώδησής τους. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του είδους σήμερα απασχόλησαν επίσης την παρούσα έρευνα, με έμφαση κυρίως στη χρήση της εικόνας και του κειμένου στην απόδοση των προβληματισμών που καθρεπτίζουν.

Για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως περιβάλλοντα συλλογής πραγματολογικού υλικού, καθώς εκεί εντοπίζεται η πιο άμεση αντίδραση στην επικαιρότητα. Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εντοπίζονται ομάδες χρηστών/ριών που δημιουργούν ή αναπαράγουν μιμείδια (Εικόνα 1). Για την προσέγγισή τους εφαρμόστηκε η μη συμμετοχική παρατήρηση, που στην έρευνα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και σε όσα ψηφιακά περιβάλλοντα προωθείται η αλληλεπίδραση των χρηστών/ριών (όπως π.χ. στα ιστολόγια ή στα fora), αποτελεί την τεχνική του 'ελλοχεύοντα ερευνητή' (lurker) (Kozinets, 2015, σσ. 23-78). Ο όρος προκύπτει από τους/τις χρήστες/ριες των μέσων αυτών που συμμετέχουν μεν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δεν

² Για όλα τα στοιχεία σχετικά με την πανδημία βλ. την επίσημη κυβερνητική ιστοσελίδα: <https://covid19.gov.gr/covid19-live-analytics/>.

³<https://rb.gv/ppx3sc> (ημερομηνία ανάκτησης 14/4/2022).

είναι όμως ενεργοί/ές σε αυτά, 'βλέπουν' δηλαδή τις κινήσεις των 'φίλων' τους, δεν αναρτούν όμως οι ίδιοι/ες δικές τους.

Εικόνα 1. Τα 1α σχετικά μιμείδια που υπέπεσαν στην αντίληψή μας <https://rb.gy/prx3sc> (ημερομηνία αποθήκευσης: 14/4/2020)

Έγινε συνδυασμός της προσέγγισης 'μέσω δρώντων υποκειμένων' (actor-based) και 'μέσω θεμάτων' (topic-based) (Heft & Buehling, 2022, σ. 4). Προσεγγίστηκαν δηλαδή λογαριασμοί στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που είναι γνωστοί για την ενεργή εμπλοκή τους στη δημιουργία και διάδοση μιμίδων στο Διαδίκτυο, ενώ μεμονωμένες αναρτήσεις χρηστών με θέματα σχετικά με την πανδημία μας οδήγησαν στον εντοπισμό περισσότερων σχετικών αναρτήσεων και λογαριασμών που αναρτούν μιμείδια.

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε λοιπόν για τη συλλογή του πραγματολογικού υλικού ήταν αρχικά ο εντοπισμός λογαριασμών με σχετική δραστηριότητα μέσω μεμονωμένων επαναναρτήσεων (repostings) μιμίδων από διάφορους/ες χρήστες/ριες στο περιβάλλον των διαδικτυακών κοινωνικών δικτύων. Το περιεχόμενο των λογαριασμών με αντίστοιχη δραστηριότητα ελέγχθηκε για τον εντοπισμό όλων των αναρτημένων μιμίδων σχετικά με τον κορονοϊό και την πανδημία. 'Ακολουθώντας' τους λογαριασμούς αυτούς σε όλο το χρονικό διάστημα που διήρκεσε η έρευνα, το πραγματολογικό υλικό εμπλουτιζόταν με τις νέες αναρτήσεις που ήταν σχετικές με αυτή.

Συλλέχθηκαν λοιπόν 11.700 αναρτήσεις⁴, ωστόσο πολλά memes αναρτώνται εκ νέου από διάφορους/ες χρήστες/ριες. Τα ίδια κείμενα αναρτώνται ως διαφορετικά μιμείδια (όπως φαίνεται στο πρώτο παράδειγμα της Εικόνας 2), ενώ πολλά είναι κοινά και ανάμεσα στα ψηφιακά περιβάλλοντα που μελετήθηκαν (Facebook και Instagram).

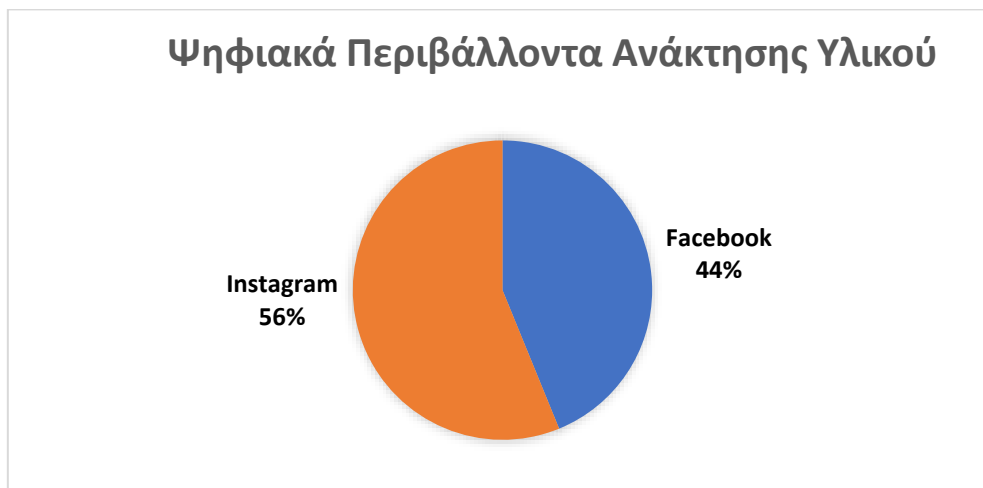
Εικόνα 2. Μιμείδια με κοινό θέμα ή εικόνα από διάφορους λογαριασμούς

⁴ Αυτό το υλικό προέκυψε από τον Φεβρουάριο του 2020 έως τον Φεβρουάριο 2022. Όλα τα στοιχεία που παρατίθενται ανακτήθηκαν τελευταία φορά στις 15/4/2022.

Περιορισμοί της έρευνας

Στο καθαρό λοιπόν δείγμα της έρευνας (7.833 μμιδία) η κάθε ανάρτηση μετρήθηκε ξεχωριστά και μεμονωμένα. Αναρτήσεις εκ νέου των ίδιων μμιδίων από διαφορετικούς/ές χρήστες/ριες θεωρήθηκαν πολλαπλές εγγραφές και έτσι παραλείφθηκαν. Οι αναρτήσεις όμως του ίδιου κειμένου από διαφορετικές ομάδες, που καταπιάνονται με τη δημιουργία αυτού του είδους διαδικτυακού χιούμορ, μετρήθηκαν ως ξεχωριστά μμιδία, σαν μια ιδιότυπου είδους παραλλαγή. Αυτό, διότι πέραν από την τοποθέτηση του μηνύματος στο διαφορετικό, χαρακτηριστικό και αναγνωρίσιμο 'περιβάλλον' της κάθε ομάδας που τα δημιουργεί (όπως φαίνεται στα πρώτα δύο μμιδία στο παραπάνω παράδειγμα, Εικόνα 2) βλέπουμε το ίδιο μήνυμα ότι έχει αναρτηθεί και από την ομάδα ο τοίχος και την να σε πω ατάκες. Συχνά χρησιμοποιείται η ίδια εικόνα με συνοδεία διαφορετικού μηνύματος (όπως φαίνεται στο παραπάνω παράδειγμα με τους ποδοσφαιριστές), το ίδιο μήνυμα σε κειμενική μόνο απόδοση αλλά και σαν κείμενο που συνοδεύει εικόνα, ενώ δεν είναι σπάνια η ανάρτηση από μια ομάδα μμιδίων φτιαγμένα από άλλη, στα οποία είτε διαγράφονται τα στοιχεία της πρώτης (όπως φαίνεται στην τελευταία εικόνα στο παραπάνω παράδειγμα όπου έχουν αφαιρεθεί τα στοιχεία της ομάδας) είτε τοποθετούνται δίπλα σε αυτά και τα στοιχεία της δεύτερης (όπως φαίνεται στην πρώτη εικόνα με τους ποδοσφαιριστές όπου εντοπίζονται δύο 'υπογραφές') κ.ο.κ. Τα δύο μέσα κοινωνικής δικτύωσης μελετήθηκαν ξεχωριστά. Έτσι το τελικό δείγμα αποτελείται τελικά από 7.833 αναρτήσεις, 3626 στο Facebook και 4207 στο Instagram.

Ένας ακόμα περιορισμός της έρευνας αποτελεί η ασφαλής αποθήκευση του υλικού. Αυτό αποθηκεύονταν προσωρινά σε συλλογή που δημιουργήθηκε σε προσωπική σελίδα των ερευνητριών και στα δύο μέσα και ανά τακτά χρονικά διαστήματα αποθηκευόταν και εκτός Διαδικτύου. Ωστόσο, ώσπου να γίνει αυτή η μεταφορά εκτός Διαδικτύου, κάποιες αναρτήσεις είχαν 'κατέβει'. Το Instagram⁵ (όπως φαίνεται στο Γράφημα 1) είναι πιο φιλικό σε τέτοιες έρευνες, διότι δεν συνηθίζεται να 'κατεβαίνει' ό,τι αναρτάται εκεί. Έτσι μπορούν να βρεθούν και παλιές αναρτήσεις, σε αντίθεση με το Facebook απ' όπου αναρτήσεις, αν δεν αποθηκευτούν σε σταθερό σημείο έγκαιρα, χάνονται. Το δείγμα της έρευνας μελετήθηκε με μεικτές μεθόδους συνδυάζοντας τη στατιστική ανάλυση με την ποιοτική, ερμηνευτική (Hesse-Biber, 2022).

Γράφημα 1. Αναρτήσεις μμιδίων ανά μέσο κοινωνικής δικτύωσης

Η κύρια πηγή τέτοιων αναρτήσεων είναι ομάδες και σελίδες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης που δημιουργούν αυτό το είδος λόγου, παρά 'φίλοι' στα μέσα αυτά. Αυτοί συνήθως αναρτούν ξανά μμιδία από τέτοιες σελίδες, το μήνυμα των οποίων τους βρίσκει σύμφωνους. Στο Facebook

⁵ Για το περιβάλλον αυτό και τον τρόπο που οι χρήστες/ριες πρόβαλλαν τον εαυτό τους κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου εγκλεισμού λόγω της πανδημίας COVID-19, βλ. ενδεικτικά και Yan Dou (2021, σσ. 1395-1413).

ανακτήθηκε υλικό από περίπου είκοσι μία ομάδες (οι δεκαεπτά είναι δημόσιες ενώ τέσσερις είναι ιδιωτικές⁶), ενώ στο Instagram από είκοσι προφίλ⁷.

Το υλικό κατατάχθηκε αρχικά σε χρονικές περιόδους, ανάλογα με την 'φάση' της πανδημίας κατά την οποία αναρτήθηκε και συλλέχθηκε. Το πιο καθοριστικό σημείο αυτής αποτέλεσαν οι περίοδοι εγκλεισμού/καραντίνας (lockdown) και έτσι βάσει αυτών έγινε ο προσδιορισμός των χρονικών περιόδων. Οι περίοδοι λοιπόν είναι τέσσερις: το πρώτο lockdown⁸ (13/5-1/6/2020), η περίοδος ανάμεσα στα δύο lockdown (1/6-7/11/2020), το δεύτερο lockdown (7/11/2020-14/5/2021) και η περίοδος μετά το δεύτερο lockdown (14/5/2021-2/2022) όπως φαίνεται και στο Γράφημα 2.

⁶ Οι ιδιωτικές:

ΛΑΒΙΔΑ (λάτρεις απαράδεκτων βιολογικών, ιατρικών και διεπιστημονικών αστείων): <https://www.facebook.com/groups/2004790969781885/>

ΚΑΨΙΜΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΚΑΒΑΤΖΑ <https://www.facebook.com/groups/kapsimikavatza/>

Τσεκουράτοι: <https://www.facebook.com/groups/tsekouratoi/>

Κακό Νοσηλευτικό Χιούμορ <https://www.facebook.com/groups/2121567961505838/>

Οι δημόσιες:

κλασική περίπτωση βλάβης, Ο τοίχος <https://www.facebook.com/groups/440141273123837/>

Γέλιο Ξεκαρδιαστικό <https://www.facebook.com/groups/gelioxekardistiko/>

Black χιούμορ <https://www.facebook.com/groups/2745725695546261/>

ΑΤΑΚΑ ΚΙ ΕΠΙ ΤΟΠΟΥ (Official) <https://www.facebook.com/atakakiepitou/>

96.9 Rock FM <https://www.facebook.com/969rockfm/>

GREECE μαδιάμ!!! <https://www.facebook.com/groups/Greece.Madiam/>

Το Γέλιο βγήκε απ' τον Παράδεισο... <https://www.facebook.com/groups/680701352526194/>

Rock Κουλτούρα <https://www.facebook.com/greekrockculture/about>

Μιμίδια Είς Την Ελληνικήν <https://www.facebook.com/GreekMimidia>

Ελληνικά Ίντερνετς <https://www.facebook.com/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%8A%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%B5%CF%84%CF%82-697102910670490/>

The Real Ancient Memes <https://www.facebook.com/realancient>

Μαργαρίτες Μάντολες <https://www.facebook.com/MargaritesMantoles>

Οι 32 ατάκες <https://www.facebook.com/32misitesatakes>

Ο Απίθανος ΤΡΕΞ <https://www.facebook.com/theamazingtrex>

Αστεία Χωρίς Όρια <https://www.facebook.com/%CE%91%CF%83%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%A7%CF%89%CF%81%CE%B9%CF%82-%CE%9F%CF%81%CE%B9%CE%B1-183351035496841/>

Ψεκαστικά Ηοaxes <https://www.facebook.com/groups/782626695860398/permalink/1122393018550429/>

⁷ Μαργαρίτες_μάντολες https://www.instagram.com/margarites_mantoles/, girlstalk.gr

<https://www.instagram.com/girlstalk.gr/>, nasepo.atakes <https://www.instagram.com/nasepo.atakes/>, φάση έχει

https://www.instagram.com/fash_exei/, tsekouratoi.gr <https://www.instagram.com/tsekouratoi.gr/>, το γαϊδουράκι

https://www.instagram.com/to_gaidouraki/, κουζουλό.gr <https://www.instagram.com/kouzoulo.gr/>, ο τρελός ο τοίχος

<https://www.instagram.com/o.trelos.o.toixos/>, 12 ατάκες <https://www.instagram.com/12atakes/>, variemai_official

https://www.instagram.com/variemai_official/, hysteria_gr (ο τοίχος είχε τη δική του υστερία)

https://www.instagram.com/hysteria_gr/, 32 ατάκες <https://www.instagram.com/32atakes/>, ancient memes

<https://www.instagram.com/ancientmemes/>, μιμίδια εις την ελληνικήν

https://www.instagram.com/mimidia_eis_tin_ellinikin/, πλάκα έχει <https://www.instagram.com/plakaexei/>, 4gelio.gr

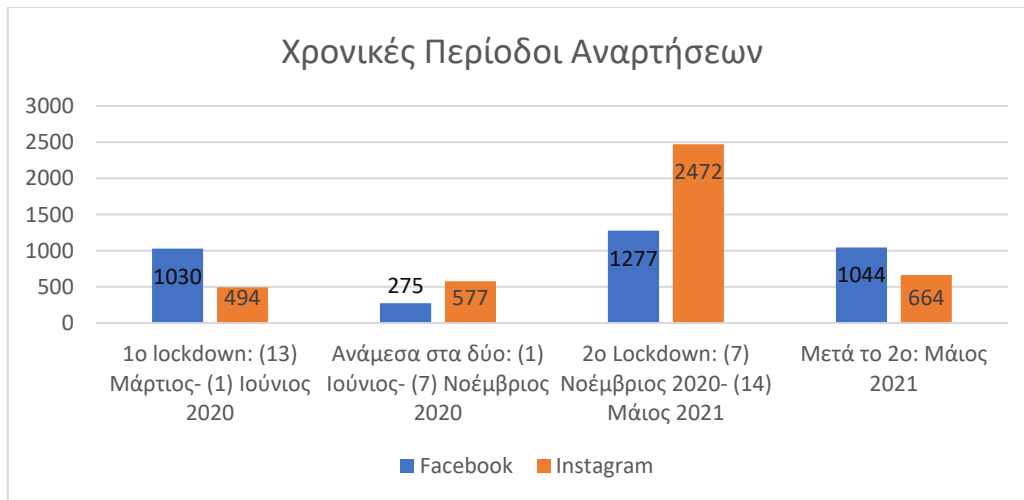
<https://www.instagram.com/4gelio.gr/>, mems_lab https://www.instagram.com/memes_lab_ig/, Greek Enjoy Official,

https://www.instagram.com/greek_enjoy/, ΜΕΜΕΜΑΝ, https://www.instagram.com/_mememan/, Memes της λύσσης

https://www.instagram.com/memes_ths_lyssas/.

Ημερομηνία ανάκτησης όλων των διευθύνσεων:14/4/2022.

⁸ Για τα μιμίδια της περιόδου αυτής, βλ. ενδεικτικά και Τσάκωνα (2021, σσ. 51-71).

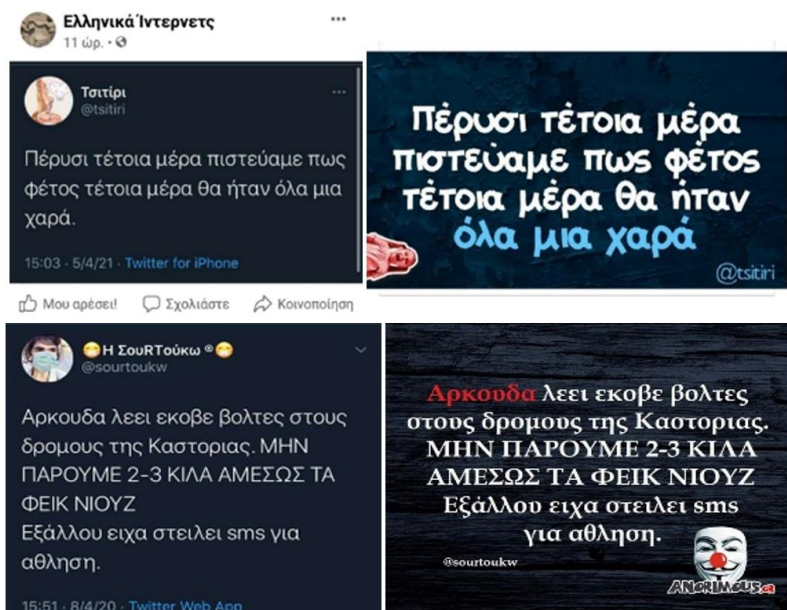
Γράφημα 2. Ανάλυση αναρτήσεων ανά χρονική περίοδο και ανά ψηφιακό περιβάλλον

Συζήτηση και ερμηνευτική ανάλυση της απόδοσης των μιμιδίων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Αρχικά το πραγματολογικό υλικό αποδελτιώθηκε κατά θέματα που αναδείχθηκαν από την ενδεδειγμένη έρευνα της πολυτροπικής έκφρασής τους μέσα από το λόγο και την εικόνα (σταθερή ή κινούμενη/βίντεο). Επιχειρήθηκε μία πρώτη ερμηνευτική ανάλυση⁹ των τρόπων απόδοσης των μιμιδίων στο Διαδίκτυο σε σχέση με αντιλήψεις, πρακτικές, βιώματα και πολιτικές που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας μέσα από την οπτική της σάτιρας των κοινωνικών καταστάσεων. Επιπλέον μας απασχόλησαν τα πολιτιστικά πρότυπα και οι μορφές που αξιοποιούν οι δημιουργοί των μιμιδίων, καθώς και η έμφυλη διάσταση στη δόμηση του χιούμορ.

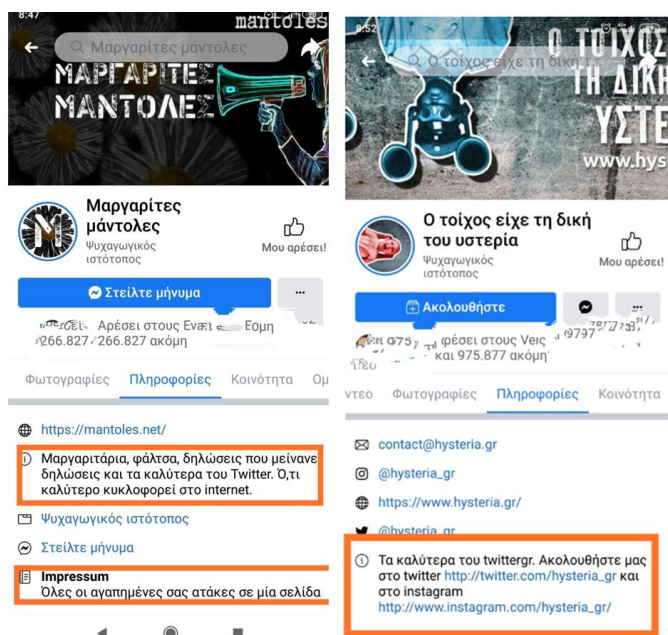
Ένα από τα κύρια μορφολογικά γνωρίσματα του είδους είχε αρχικά θεωρηθεί ότι είναι η απόδοσή τους ως εικόνες/φωτογραφίες (Foote, 2007, σσ. 27-38) που μεταφέρονται στο περιβάλλον του Διαδικτύου ελαφρώς ή αρκετά 'αλλαγμένες' (με τη χρήση του πιο διαδεδομένου σχετικού προγράμματος, π.χ. του Photoshop) ώστε να δείχνουν το επιθυμητό μήνυμα (Blank, 2012, σσ. 1-24). Σήμερα πια διαπιστώνεται ότι τα διαδικτυακά μιμίδια συνδέονται με ένα άλλο είδος λαϊκού λόγου που προέκυψε στο twitter και γρήγορα μετατράπηκε σε μιμίδιο, τα ευφυολογήματα. Στην Εικόνα 3 που ακολουθεί παρουσιάζονται δύο τέτοια ζεύγη με το αρχικό tweet (ανάρτηση στο περιβάλλον του μέσου κοινωνικής δικτύωσης Twitter) χρηστών/ριών και τον τρόπο που μετατράπηκε στη συνέχεια σε μιμίδιο. Στην πρώτη εικόνα μάλιστα και των δύο ζευγών που παρατίθενται, το tweet του/της χρήστη/ριας μετατράπηκε σε μιμίδιο χωρίς να υποστεί καμία επεξεργασία περιλαμβάνοντας ακόμα και τα πλήρη στοιχεία του.

⁹ Σημείο αναφοράς σχετικά με τη χρήση της εν λόγω μεθόδου στις ανθρωπιστικές σπουδές και στις κοινωνικές επιστήμες αποτελεί το βιβλίο του Geertz (2003) *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, διότι εισάγει σε αυτές τη μετάβαση από τη θετικιστική προσέγγιση στην ερμηνευτική προοπτική. Σχετικά με την ερμηνευτική μέθοδο, βλ. ενδεικτικά και Λυδάκη (2001· 2012).

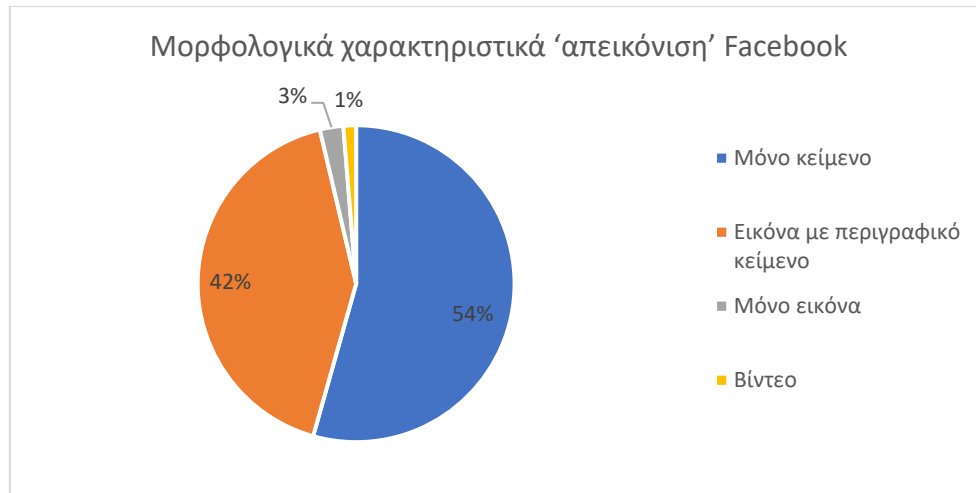
Εικόνα 3. Ευφυολογήματα από το Twitter που έχουν μετατραπεί σε μιμίδια

Το ευφυολόγημα ως είδος έχει οριστεί από τους Κατσαδώρα, Φυντρίλη και Στυλιανού (2016, σσ. 475-489) ως ανάρτηση με αστεία και σκωπτική διάθεση για την επικαιρότητα ή την καθημερινότητα, ακόμα και για θλιβερά θέματα, τα οποία έτσι διακωμωδούνται. Τα ευφυολογήματα χαρακτηρίζονται από σύντομο και συνεπτυγμένο λόγο, ο οποίος δεν συνοδεύεται από κάποια εικόνα. Περιέχουν συχνά μεταφορές και δε διαθέτουν παγιωμένη μορφή. Έχουν φραστική και νοηματική αυτοτέλεια, λειτουργούν δηλαδή αυτόνομα και γίνονται κατανοητά από το δέκτη, εφόσον βέβαια αυτός εμπίπτει σε κοινό πολιτισμικό πλαίσιο με το δημιουργό τους (Κατσαδώρας κ.ά., 2016, σ. 476). Η μετατροπή των ευφυολογημάτων του twitter σε μιμίδια γίνεται συχνά μέσω σελίδων που αναζητούν τέτοιες αναρτήσεις στο ένα περιβάλλον και τις μετατρέπουν σε μιμίδια διαχέοντάς τες έτσι σε άλλα διαδικτυακά περιβάλλοντα. Όπως γίνεται φανερό στην Εικόνα 4, τέτοιες σελίδες προβάλλουν την αναζήτηση ευφυολογημάτων σε άλλα διαδικτυακά περιβάλλοντα ως εγγενές χαρακτηριστικό του περιεχομένου τους.

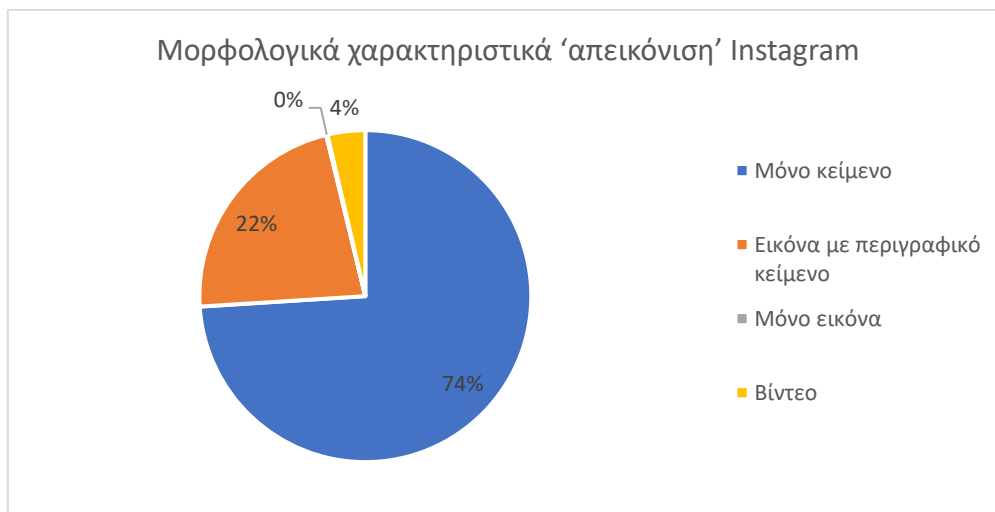

Εικόνα 4. Περιγραφή περιεχομένου λογαριασμών μέσων κοινωνικής δικτύωσης με ρητή αναφορά στη 'δράση' τους

Η διαπίστωση ότι τα διαδικτυακά μινιμάρια αποδίδονται κυρίως ως κείμενα παρά πια ως εικόνες στις οποίες έχει παρεμβληθεί η δημιουργικότητα του/της χρήστη/ριας επιβεβαιώνεται και στην παρούσα έρευνα, καθώς από μορφολογική άποψη στην πλειονότητα του συλλεγμένου υλικού και στα δύο περιβάλλοντα που εξετάστηκαν το μήνυμα μεταφέρεται κυρίως ως κείμενο, όπως φαίνεται και από τα γραφήματα 3 και 4 που ακολουθούν.

Γράφημα 3. Μορφολογικά χαρακτηριστικά μινιμάρια από το Facebook

Γράφημα 4. Μορφολογικά χαρακτηριστικά μινιμάρια από το Instagram

Εντοπίζονται βέβαια και μινιμάρια στα οποία δίνεται έμφαση στη 'δύναμη της εικόνας' χωρίς την ανάγκη περιγραφικού συνοδευτικού κειμένου (βλ. Εικόνα 5). Αυτά προκύπτουν από στιγμιότυπα της επικαιρότητας που αποτέλεσαν χαρακτηριστικές και αναγνωρίσιμες εικόνες, οι οποίες διακωμωδούνται. Στην προκείμενη συγκυρία τέτοια γεγονότα ήταν τρία. Πρώτη η 'Αμαζόνα' (emic), μια γυναίκα που κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης κατά της χρήσης μασκών το καλοκαίρι του 2020 φωτογραφήθηκε την ώρα που χοροπηδούσε πάνω σε πεταμένες μάσκες δείχνοντας την έντονη αντίθεσή της προς τη χρήση τους. Αυτό το στιγμιότυπο απομονώθηκε και τοποθετήθηκε σε άλλες άσχετες περιστάσεις, όπως φαίνεται στην Εικόνα 5. Η δεύτερη περίπτωση (δεύτερο ζεύγος μινιμάρια στην Εικόνα 5) ήταν αυτή της 'Πιστής' (emic) που εξέρχεται από το ναό επιδεικτικά κατά τη διάρκεια της διαμάχης της εκκλησίας με την κυβέρνηση για το άνοιγμα των ναών την περίοδο των Χριστουγέννων και ειδικά την ημέρα των Φώτων του 2021. Η 'επαναστατικότητα' αυτής της διαμάχης διακωμωδήθηκε μέσω της τοποθέτησης της συγκεκριμένης γυναίκας στο Αμερικανικό Καπιτώλιο κατά την εισβολή σε αυτό στις 6 Ιανουαρίου 2021 των υποστηρικτών του απερχομένου Αμερικάνου

προέδρου Trump. Αυτό το μιμίδιο θα μπορούσε να εκληφθεί ως σύμπλευση της ιδεολογίας των δύο συγκυριών χαρακτηρίζοντας έμμεσα την εγχώρια διαμάχη. Ο Blank (2012, σσ. 5-12) αναφέρει ότι αυτή τη μορφή 'διακωμώδησης' τείνουν να προσλαμβάνουν πολύ έντονες εικόνες που χαρακτήρισαν κάποιο επίκαιρο στιγμιότυπο και επισημαίνει ότι αποτελούν λαϊκή 'απάντηση' συνήθως ενάντια σε κάποια αναίτια ή ακραία ενέργεια, πράγμα που φαίνεται στις δύο αυτές περιπτώσεις. Ωστόσο ένα ακόμα περιστατικό διακωμωδήθηκε κατά τον ίδιο τρόπο, το οποίο όμως δεν αποτέλεσε σχολιασμό μιας τέτοιας εμβληματικής συγκυρίας, αλλά μάλλον μια περίπτωση κουτσομπολιού¹⁰. Αυτό ήταν ο εμβολιασμός του λοιμωξιολόγου Σωτήρη Τσιόδρα, κατά τη διάρκεια του οποίου σχολιάστηκε μια αντικειμενικά ασήμαντη προσωπική λεπτομέρεια, η φαιά απόχρωση της φανέλας του. Ενδεχομένως μέσω αυτού του γεγονότος να υπονοούνταν ένας εκνευρισμός για τον εμβολιασμό πολιτικών και άλλων σημαιόντων προσώπων, πριν τον ευρύ εμβολιασμό του πληθυσμού ή ίσως και η αντίθεση προς τον εμβολιασμό εν γένει. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν εκφράστηκε εν τέλει σε αυτό το μιμίδιο που παρέμεινε στον επιφανειακό σχολιασμό της κατάστασης του εσώρουχου του συγκεκριμένου προσώπου.

Εικόνα 5. Η «Αμαζόνα», η «Πιστή» και η «Φανέλα του Τσιόδρα» σε 'νέες' περιπέτειες

Η οπτικοποίηση (visibility κατά τον Bronner, 2009, σσ. 21-66) που χαρακτηρίζει το περιβάλλον του Διαδικτύου έχει υποχωρήσει σε σχέση με την προτίμηση σε σύντομα κείμενα, ωστόσο δεν έχει ξεπεραστεί. Έτσι πολύ συχνά τα μιμίδια περιλαμβάνουν κείμενο που συνοδεύεται από μια εικόνα, η οποία δε συνδέεται άμεσα με το θέμα του μηνύματος και που δε θα μπορούσε, χωρίς το μήνυμα αυτό, να συνδεθεί νοηματικά με το θέμα του μηνύματος. Όπως φαίνεται να συμβαίνει π.χ. με την

¹⁰ Βλ. σχετικά Κούζας (2019, σελ. 181-218).

απεικόνιση της Kim Kardashian να απολαμβάνει το ποτό της στην Εικόνα 6, η οποία, χωρίς το μήνυμα που τη συνοδεύει, δε σχετίζεται καθόλου με τις συγκυρίες της πανδημίας. Το ίδιο ισχύει και για τις υπόλοιπες φωτογραφίες των οποίων γίνεται χρήση στα μιμίδια της Εικόνας 6.

Εικόνα 6. Δίνοντας νέο νόημα σε στιγμιότυπα από τη δημοφιλή κουλτούρα

Οι εικόνες που επιλέγονται να συνοδέψουν το μήνυμα του μιμιδίου είναι 1) σκίτσα (σε μικρότερη έκταση), όπως αυτό στην Εικόνα 7 με τη γοργόνα που έβγαλε λέπια επειδή εμβολιάστηκε με εκείνο το εμβόλιο που ήγειρε αρκετές αντιδράσεις σχετικά με τις παρενέργειές του, 2) διάφορες φωτογραφίες που κυκλοφορούν στο Διαδίκτυο και ενσωματώνονται στα μιμίδια επειδή ταιριάζουν στο υπό διαπραγμάτευση θέμα, όπως εκείνη με το στιγμιότυπο από την παραλία στην ίδια εικόνα, 3) κάποιες ιστορικού περιεχομένου φωτογραφίες πολιτικών (π.χ. Παπανδρέου, Παπαθεμελής) που συνταιριάζονται με το μήνυμα το οποίο συνήθως αναφέρεται σε μια παλιότερη καλύτερη εποχή, 4) διάφορες εικόνες στις οποίες έχει γίνει κάποια παρέμβαση ώστε να ταιριάξουν με το θέμα που σχολιάζει το εκάστοτε μιμίδιο, όπως φαίνεται στο παράδειγμα με την παραποιημένη *Κραυγή* του Munch (1893), στην οποία έχει προστεθεί ένας υγειονομικός να παίρνει δείγμα από τον 'κραυγάζοντα' για τη διεξαγωγή COVID-test ή στην προσθήκη μασκών στα πρόσωπα των συμμαθητριών της Πετροβασίλη από την κινηματογραφική ταινία *Χτυποκάρδια στο θρανίο* του 1963 και 5) στιγμιότυπα της (διεθνούς και εγχώριας) πολιτικής σκηνής, όπως είναι το ατυχές στιγμιότυπο που απάθανάτισε ο φωτογραφικός φακός με τον πρωθυπουργό της Αγγλίας (όπως φαίνεται στην Εικόνα 7), το οποίο συνδέθηκε με μια ανυπόστατη παρενέργεια του εμβολίου για να σχολιάσει το περιεχόμενο της φωτογραφίας.

Εικόνα 7. Δημοφιλείς εικόνες με άλλο μήνυμα

Συχνά πρωταγωνιστούν στιγμιότυπα που εμπεριέχουν κυρίως τα πολιτικά πρόσωπα και τους γιατρούς που έγιναν 'το πρόσωπο' της αντιμετώπισης της πανδημίας (Χαρδαλιάς, Τσιόδρας, όπως φαίνεται στην Εικόνα 8, έχουν αντικαταστήσει τους πρωταγωνιστές Matthew McConaughey και Woody Harrelson της τηλεοπτικής σειράς *True Detective* (2013-2019), κ.ά., αλλά και ο πρωθυπουργός). Οι περισσότερες εικόνες όμως που επένδυσαν χαρακτηριστικά τα μιμείδια που μελετήθηκαν αποτελούν μέρος της 'pop' κουλτούρας¹¹. Πρόκειται για μια εικόνα που προέρχεται από τη δημοφιλή κουλτούρα, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως ένα διακειμενικό συστατικό, σε συνδυασμό με μια νέα λεζάντα ή μια φράση που προστίθεται στην εικόνα (Dyner, 2021, σσ. 180). Έτσι, όπως φαίνεται στην Εικόνα 8, με αφορμή την απαγόρευση της κυκλοφορίας κατά τις νυχτερινές ώρες ο ιός παραλληλίζεται με τα *Gremlins* από την κινηματογραφική ταινία του 1984, τα οποία γίνονταν επικίνδυνα αν κάποιος τα τάιζε μετά τα μεσάνυχτα ή οι ακραίες συνθήκες που προκαλεί η πανδημία θυμίζουν τις επικίνδυνες 'πίστες' που κλήθηκαν να παίξουν οι χαρακτήρες της κινηματογραφικής ταινίας *Jumanji* (1995).

¹¹Για τη διάκριση και τα χαρακτηριστικά του λαϊκού (folk) πολιτισμού και του δημοφιλούς (popular) βλ. ενδεικτικά Foote (2007, σσ. 27-38). Για τον τρόπο που ενσωματώνεται το «λαϊκό» («popular») στο θεωρητικό λόγο της ελληνικής λαογραφίας, βλ. Αυδίκος (2009, σσ. 316-343).

Εικόνα 8. Αναμιγνύοντας πολιτικά πρόσωπα και πρακτικές αντιμετώπισης της πανδημίας με είδη της δημοφιλούς κουλτούρας

Χαρακτηριστικά στιγμιότυπα του ελληνικού -ασπρόμαυρου- κινηματογράφου, μέχρι και τυχαία στιγμιότυπα από ελληνικές και ξένες σειρές, κινηματογραφικές ταινίες, ελληνικές και ξένες κ.τ.λ. επενδύθηκαν με κείμενα που σχετίζονται με την πανδημία, αρκεί να ταιριάζει η κίνηση των προσώπων ή να μπορεί να βγει νόημα μέσα από την εν λόγω σύνδεση. Έτσι λοιπόν, όπως φαίνεται στην Εικόνα 9, η διαβίωση με την οικογένεια κατά την περίοδο της καραντίνας συνδέεται με την κινηματογραφική ταινία η *Λάμψη* (1980), ή ο πολύπαθος Ξανθόπουλος από τον ελληνικό κινηματογράφο φυλακίζεται και πάλι (άδικα) στη διάρκεια της καραντίνας, γιατί παραβαίνει αυτή τη φορά ένα από τα 'μέτρα' ή την απαγόρευση της μουσικής σε καταστήματα εστίασης, που σχολιάζει ο τυφλός πρωταγωνιστικός χαρακτήρας στο στιγμιότυπο της ταινίας *Άρωμα γυναίκας* (1992). Μια σχετική ευρεία τέτοια σύνδεση και χρήση γνώρισαν και εικόνες από τις εικαστικές και τις πλαστικές τέχνες, όπως αυτή με το γλυπτό του Mario Mankey με τίτλο *Ego Erectus* (βλ. Εικόνα 9), που συνδέονται με το κείμενο που τις συνοδεύει με όμοιο τρόπο όπως τα στιγμιότυπα από τον κινηματογράφο και την τηλεόραση. Ομοίως έγινε χρήση και αποσπασμάτων κινηματογραφικών ταινιών και τηλεοπτικών σειρών, εν είδει βίντεο¹², που έφεραν σχετική με το θέμα του μιμίδιου λεζάντα. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το σύντομο βίντεο από σκηνή της ταινίας *Η Αλίκη στο ναυτικό* στην οποία η πρωταγωνίστρια κρύβεται σε μια σωσίβια λέμβο (βλ. Εικόνα 10) που μετατράπηκε σε μιμίδιο, το οποίο με τη λεζάντα που φέρει συνδέεται με την απαγόρευση ταξιδιού σε όσους δεν είχαν αποδεικτικό εμβολιασμού.

¹² Για τη διάκριση των μιμιδίων με βίντεο από τα δημοφιλή (viral) βιντεάκια, βλ. και Wiggins & Bowers (2015, σσ. 1892-1893).

Εικόνα 9. 'Στρατολόγησέ' των τεχνών για την ανάδειξη του επιθυμητού μνήματος

Εικόνα 10. Μιμίδιο με σύντομο βίντεο, το οποίο έχει εδώ παρατεθεί ως εικόνα μέσω της λήψης στιγμιότυπου οθόνης

Τα μιμίδια ως είδος αποτελούν μέσον έκφρασης των χρηστών/ριών του Διαδικτύου, οι οποίοι/ες αποτελούν ομάδα, βάσει του ορισμού του Dundes (1980, σ. 6). Ως τέτοια προάγουν και έναν ιδιότυπο τρόπο έκφρασης που είναι αναγνωρίσιμος από τα μέλη της ομάδας αυτής (Foote, 2007, σ. 27). Έτσι συχνά τα οικεία αυτά φραστικά μέσα ενσωματώνονται στο λόγο των μιμιδίων και αυτής της θεματολογίας (Wiggins & Bowers, 2015, σσ. 1892-1893) (βλ. Εικόνα 11) (όπως είναι π.χ. *ιασο κοκλα*,

με ΠΑΣΟΚ θα..., ενός λεπτού σιγή για..., ...ήρεμα ρωτάω, ...για έναν/μία φίλο/φίλη ρωτάω, κοιμηθείτε δε θα στείλει..., ο θεός με φύλαξε και...). Επίσης τείνουν να μεταφέρονται και οικεία φραστικά σχήματα (ατάκες) από την καθημερινή ζωή που είναι επηρεασμένα ή που πηγάζουν κυρίως από τη δημοφιλή κουλτούρα του 20ού-21ου αιώνα. Και αυτού του είδους η φρασεολογία παρατηρείται ότι συχνά προσαρμόζεται στη θεματική της πανδημίας και γίνεται χρήση της στο σχολιασμό του φαινομένου μέσω των μιμίδων. Για παράδειγμα η άτακα «στάσου, μύγδαλα» από την κινηματογραφική ταινία «Κορίτσια στον Ήλιο» του 1968, έγινε: *στάσου πρόστιμο*, ή το τραγούδι *Santa Claus is coming to town*, έγινε *Santa Claus is coming to lockdown* κ.ά.) (βλ. Εικόνα 11).

Εικόνα 11. Μιμίδια με ατάκες συνδεδεμένες με την πανδημία

Σε οικεία φραστικά μέσα έχουν μετατραπεί όμως και φράσεις που επικράτησαν στον δημόσιο και πολιτικό λόγο της πανδημίας και των καινοφανών συνθηκών που προέκυψαν εξαιτίας της (π.χ. *οι επόμενες δύο εβδομάδες θα είναι κρίσιμες*, κ.ά.). Έτσι, συχνά, επιλέγεται αυτή η φρασεολογία και στα μιμίδια, είτε το μήνυμα που προάγουν σχετίζεται με θέματα της πανδημίας είτε όχι (*βρέθηκα θετικός σε γαλακτομπούρεκο, πόσων χρονών είσαι: είμαι αρνητής χρόνου* κ.τ.λ., όπως στα παραδείγματα της Εικόνας 12).

Εικόνα 12. Μιμίδια με ατάκες από την πανδημία

Μέσω της ανάρτησης χιουμοριστικών μιμίδων οι χρήστες συμβάλλουν στην πολυφωνία του Διαδικτύου (που έχει χαρακτηριστεί και ως 'δημοκρατία'), δηλαδή τις δημόσιες συζητήσεις για κοινωνικοπολιτικά θέματα, εκφράζοντας τις απόψεις τους για τα τρέχοντα γεγονότα. Ως εκ τούτου τα μιμίδια εστιάζουν συχνά σε τρέχοντα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, αποτελώντας το μέσον της ανταλλαγής σοβαρών πληροφοριών και απόψεων (Dyner, 2021, σ. 176). Αυτή η συνθήκη καταδεικνύει τη δημιουργία 'ομάδων' από τους χρήστες του Διαδικτύου, οι οποίες διακρίνονται, εν

πολλούς, από ένα κοινό αξιακό σύστημα. Έτσι, παρατηρείται η μετατροπή σε μιμίδια αναρτήσεων ή σχολίων χρηστών/ριών που αντιτίθενται σε αυτό. Η Dynel (2021, σσ. 175-179) εντοπίζει μια αντίστοιχη λειτουργία των μιμιδίων. Επισημαίνει ότι κάποια μιμίδια τείνουν να αναρτώνται εκ νέου με σκωπτική και κριτική διάθεση προς το αρχικό περιεχόμενό τους. Αν λοιπόν τα περισσότερα μιμίδια που συλλέχθηκαν κατά την παρούσα έρευνα μπορούν να εκληφθούν ως ευφυολογήματα, μια μερίδα μιμιδίων (πάνω από 400 συνολικά) αποτελούν απευθείας μεταφορά αναρτήσεων χρηστών/ριών ως μέσο σχολιασμού των θέσεων που αυτές προάγουν. Αυτό συμβαίνει στα παραδείγματα της Εικόνας 13 τα οποία αποτελούν την πιστή αναπαραγωγή κειμένων που, επειδή επανααναρτώνται ως μιμίδια, διακωμωδούν το περιεχόμενό τους.

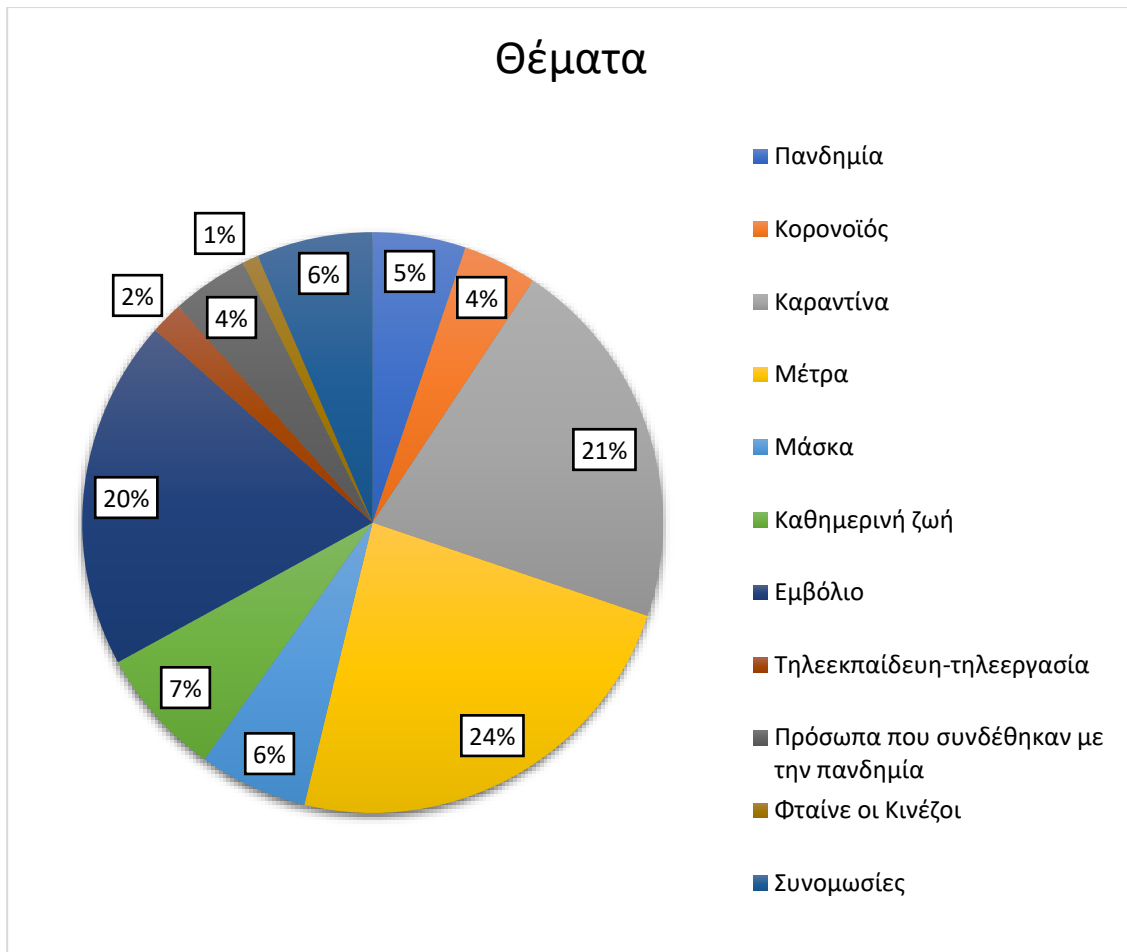
Εικόνα 13. 'Ακραίες' αναρτήσεις που έχουν μετατραπεί σε μιμίδια

Το χιούμορ και η διακωμώδηση είναι εγγενές χαρακτηριστικό του είδους των μιμιδίων, άλλωστε αποτελεί έναν οικείο τρόπο αντιμετώπισης των δυσκολιών της πραγματικότητας. Δεδομένου δε ότι, όπως αναφέρει η Dynel (2021, σ. 176), το χιούμορ σχετικά με την πανδημία του κορονοϊού εστιάζει στις αρνητικές συνθήκες της περίπτωσης, μπορεί να θεωρηθεί ως *μαύρο* χιούμορ (black humour, Bischetti et al., 2020). Ο Μ. Μερακλής (1999, σ. 162) άλλωστε επισημαίνει ότι το χιούμορ καταργεί τις αποστάσεις και δηλώνει οικειότητα, δεδομένου μάλιστα ότι η προφορική λαϊκή διήγηση, κατ'εξοχήν η αστεία, αγαπάει το γκροτέσκο. Διαπιστώνεται έτσι εκ νέου η 'λαϊκότητα' του είδους και η σύνδεσή του με προγενέστερα αντίστοιχα όπως είναι οι ευτράπελες διηγήσεις, το ανέκδοτο¹³ και η γελοιογραφία.

Θεματική ανάλυση του πραγματολογικού υλικού

Η θεματολογία των μιμιδίων θα μπορούσε, σε αδρές γραμμές, να ομαδοποιηθεί ως εξής (βλ. Γράφημα 5): πανδημία, κορονοϊός, καραντίνα, μέτρα, μάσκες, καθημερινή ζωή, εμβόλιο, τηλεκαίδηση-τηλεργασία, πρόσωπα που συνδέθηκαν με την πανδημία, «φταίνε οι κινέζοι», συνωμοσίες.

¹³ Βλ. σχετικά: Μερακλής (1980. 1999. 2011), Χατζητάκη-Καψωμένου (2001, σσ. 128-136), Γεργατσούλης (2007). Για τη σύνδεση των ειδών αυτών με το μιμίδιο, βλ. και Κατσαδώρας & Νουνανάκη (2021, σσ. 389-432).

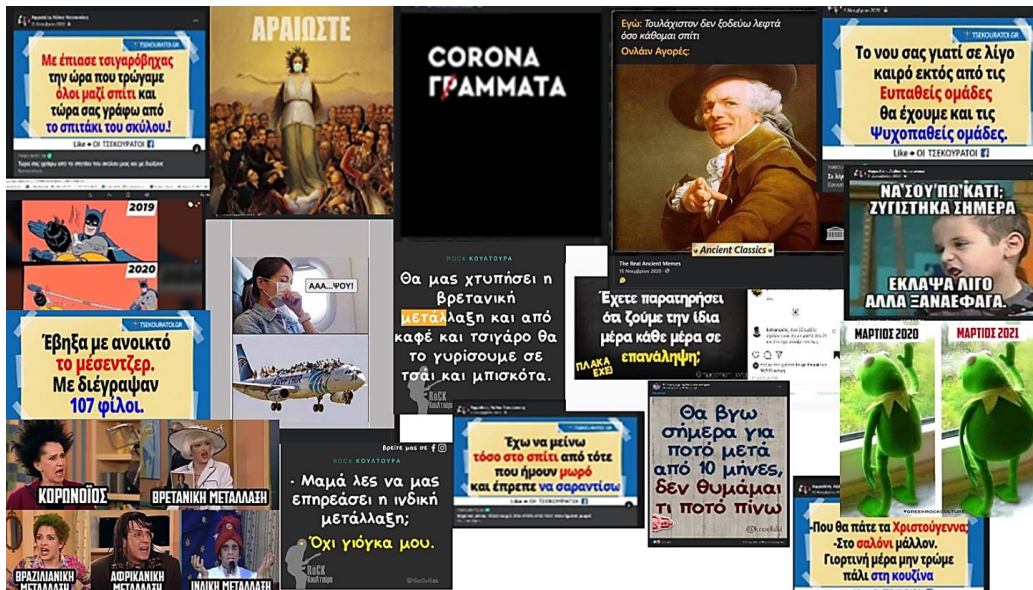
Γράφημα 5. Τα Θέματα των μιμίδων

Η πανδημία καθ' εαυτήν ως συνθήκη και συμβάν που αποκτά πρωτόγνωρες διαστάσεις, εγείρει φοβίες και επιβάλλει τρόπους αντιμετώπισης, αποτελεί έτσι ένα από τα θέματα που θίγονται δηκτικά από τα μιμίδια, όπως και ο ιός (κορονοϊός), η συμπτωματολογία και οι μεταλλάξεις του. Το συναισθηματικό, αλλά και το πραγματικό ρίσκο στην κρίσιμη αυτή περίοδο και γενικά στην 'κοινωνία της διακινδύνευσης'¹⁴ (Beck, 2015 [1992]) είναι γεγονός, η διαχείρισή του όμως φαίνεται να ποικίλλει, όπως και η πρόσληψή του. Εν συντομία το 'επίφοβο'¹⁵ (το ρίσκο) είναι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι φαντάζονται τις συνέπειες ενός κινδύνου και επιλέγουν να αντιμετωπίσουν την απειλή του ή όχι (Kuiper, 2021, σ. 3). Ωστόσο οι κρίσεις σχετικά με το ποια φαινόμενα εκλαμβάνονται τελικά ως «επικίνδυνα» επηρεάζονται τόσο από το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο, όσο και από την προσωπική εμπειρία και από συναισθηματικούς παράγοντες (Lurton, 2013, σ. 639). Η Douglas (1992, σ. 39) περιγράφει τον τρόπο κατά τον οποίο ο κίνδυνος μετατρέπεται από ένα ουδέτερο εργαλείο στη θεωρία πιθανοτήτων σε μια πολιτικοποιημένη έννοια. Επομένως οι εκτιμήσεις του επικίνδυνου περιστρέφονται γύρω από το ερώτημα ποιος κίνδυνος είναι πολιτικά και ηθικά αποδεκτός και σε ποιο σημείο κάποιο φαινόμενο γίνεται αντιληπτό ως επικίνδυνο.

¹⁴ Ο Beck (2015 [1992]) με την έννοια "κοινωνία της διακινδύνευσης", χαρακτηρίζει την εξελικτική πορεία των νεωτερικών σύγχρονων κοινωνιών προς μια παγκόσμια κοινωνία. Ωστόσο δεν εκλαμβάνει τη διακινδύνευση αυτή, το ρίσκο, ως την καταστροφή, ως τον κίνδυνο της απώλειας ή της διατάραξης του οικείου. Την εντοπίζει στη διαδικασία της οργανωμένης προσπάθειας αποφυγής της καταστροφής και της υπέρβασης καταστροφών και γενικότερων αρνητικών καταστάσεων στις ανθρώπινες κοινωνίες.

¹⁵ Μια ακόμα σύνδεση που οφείλει να γίνει εδώ είναι με την έννοια του 'τραύματος', της τραυματικής δηλαδή εμπειρίας, διότι το βίωμα της πανδημίας αποτελεί μια έντονα τραυματική εμπειρία με πολλαπλές διαστάσεις. Βλ. σχετικά ενδεικτικά Steir-Livny (2021, σ. 1-15).

Πέραν όμως από τη φοβική πρόσληψη της πανδημίας, τα κύρια θέματα που απασχόλησαν τους/τις χρήστες/ριες προήλθαν από την ζωή στις επιβεβλημένες περιόδους εγκλεισμού¹⁶, με ιδιαίτερη έμφαση στις επιδράσεις που είχαν αυτές σε συνήθειες, στην εμφάνιση (*παχύνουμε*) και την ψυχολογία τους¹⁷ (*είμαι στα lockdown μου*) (βλ. Εικόνα 14).

Εικόνα 14. Η ζωή με την πανδημία

Η αντιπαραβολή της με την εποχή πριν την πανδημία (π.χ. *θυμάστε τότε που βγαίναμε...*), αλλά και οι προσδοκίες για τη ζωή μετά από αυτή αντανακλούν εν πολλοίς τις αναγκαστικά αλλαγμένες συνήθειες (π.χ. *σουπερμάρκετ: τα μπουζούκι της πανδημίας*) και την προσδοκία για την επαναφορά τους¹⁸ (π.χ. *μετά το lockdown, θα βγω και θα γυρίσω μετά από τρεις μέρες*). Θίγονται οι επιπτώσεις στις διαπροσωπικές σχέσεις ζευγαριών και οικογενειών λόγω της αναγκαστικής συνεχόμενης συμβίωσης που δημιούργησε ο εγκλεισμός, εκφάνσεις της οποίας εξετάζουν και οι Kofman και Garfin (2020, σσ. 199-201) στο πρόσφατο άρθρο τους για την ανάπτυξη της ενδοοικογενειακής βίας κατά την περίοδο της πανδημίας, αναδύονται έμφυλα στερεότυπα για άντρες και γυναίκες (π.χ. *οι γυναίκες μεταδίδουν τον ιό, γιατί κανένας άντρας δεν βγαίνει από το σπίτι με 37,1*, βλ. σχετικά και τα παραδείγματα της Εικόνας 15), αλλά και η έντονη κριτική της επικρατούσας νόρμας, η οποία περιγράφεται ως *κουταμάρα -αγαπημένο θέμα και των ευτράπελων διηγήσεων-* που αναδείχθηκε έντονα μέσω της ανάγκης διαχείρισης της πανδημίας (π.χ. *είναι απίστευτο ένας ιός πως ξεσκέπασε τόση ανθρώπινη βλακεία* ή τα παραδείγματα της Εικόνας 16).

¹⁶ Βλ. σχετικά Groarke et.al. (2020) και Nicolaa et.al. (2020, σσ. 185–193).

¹⁷ Οι άνθρωποι επηρεάζονται διαφορετικά από τα μέτρα που θεωρήθηκαν απαραίτητα για τη μείωση του κινδύνου, τα οποία δημιουργούν άλλους τύπους 'κινδύνων' για ορισμένους (Kuiper, 2021, σ. 4), όπως έχει υποστηριχθεί σε σχέση με τα lockdown COVID-19 (Frempong et al., 2020, σσ. 278-279, βλ. σχετικά και Skinner, 2000, σσ. 156-183).

¹⁸ Βλ. ενδεικτικά σχετικά με την προσδοκία ότι θα κάναμε ενδοσκοπήση και θα βγαίναμε καλύτεροι άνθρωποι, Ryu, Sunghan & Cho, Daegon (2022, σσ. 1-10), Qiu, Park, Li & Song (2020, σσ. 1-14), Khoo & Lantos (2020, σσ. 1323-1325).

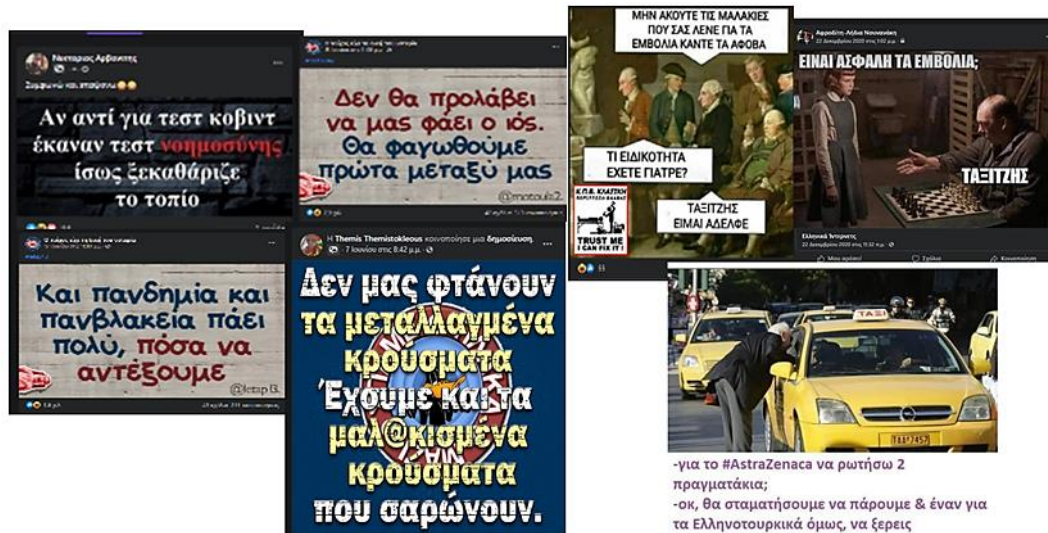

Εικόνα 15. Αναπολώνοντας το 'πριν' και προσδοκώντας το 'μετά' την πανδημία

Εικόνα 16. Κριτική της 'κουταμάρας'

Ένας σημαντικός παράγοντας από τον οποίο προκύπτουν οι διαφοροποιήσεις σχετικά με την πρόσληψη του 'επικίνδυνου' διαμορφώνεται από προηγούμενες συλλογικές και ατομικές εμπειρίες με παρόμοιους κινδύνους -ή από την έλλειψή τους (Hendrickx, 2020, σσ. 278-279· Skinner, 2000, σσ. 156-183), ενώ σχετίζεται έντονα και με το διαφορετικό γνωσιακό επίπεδο των ανθρώπων. Η Carlap (2000) για παράδειγμα σημείωσε ότι ενώ οι πολιτικοί του Ηνωμένου Βασιλείου επικαλούνταν τακτικά επιστημονικά στοιχεία για να υπογραμμίσουν την ασφάλεια των πολιτικών τους, ορισμένα μέλη του κοινού είχαν ολοένα και μεγαλύτερη δυσπιστία στην επιστήμη και αντ' αυτού βασίζονταν στις δικές τους εμπειρίες για την αξιολόγηση του κινδύνου (Kuiper, 2021, σ. 4). Στην προκειμένη περίπτωση φαίνεται ότι η κοινωνική κατάσταση που σηλητεύεται αποτελείται από στάσεις και συμπεριφορές που προάγουν ένα ατομικό συμφέρον εις βάρος του συλλογικού (π.χ. η προσπάθεια παράκαμψης των μέτρων για προσωπική διασκέδαση), αλλά και την τάση διεξαγωγής μη εμπεριστατωμένων και αυθαίρετων συμπερασμάτων τα οποία ασφαλώς οδηγούν προς την ίδια κατεύθυνση (π.χ. δεν κάνω το εμβόλιο, γιατί και αν το κάνω, πάλι θα πρέπει να φοράω μάσκα, όπως φαίνεται και στα παραδείγματα της Εικόνας 17).

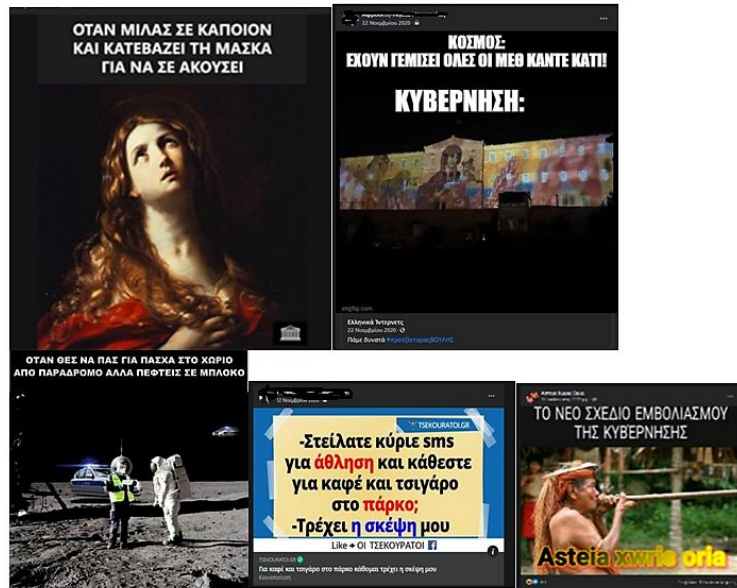
Εικόνα 17. Κριτική στάσεων και συμπεριφορών

Ένα ακόμα ερώτημα όμως που παραμένει είναι γιατί ο κίνδυνος αντιμετωπίζεται διαφορετικά σε διαφορετικές κοινωνίες (Douglas, 1992), ενώ διαφορές υπάρχουν επίσης και μέσα στην κάθε κοινωνία. Ασφαλώς και οι ατομικές αντιλήψεις και οι αντιδράσεις απέναντι σε κάτι που θεωρείται επικίνδυνο μπορεί να ποικίλλουν (Skinner, 2000, σσ. 156-183). Το διακύβευμα του 'ρίσκου', του επίφοβου δηλαδή, ανακύπτει και στην περίπτωση της πανδημίας, κατά την οποία -τουλάχιστον στην αρχή της- οι διάφορες κυβερνήσεις αξιολόγησαν διαφορετικά τους κινδύνους που συνδέονται με τον ιό, οδηγούμενες σε ποικίλες εθνικές πολιτικές που τροφοδότησαν συζητήσεις σχετικά με το ποια είναι εν τέλει η σωστή διαχείρισή του (Brown, 2020, σσ. 1-14). Εδώ φαίνεται λειτουργική και η φουκωική έννοια της βιοπολιτικής, η οποία νοείται ως έλεγχος που επιβεβαιώνεται από τις κυβερνήσεις στους πληθυσμούς για τον μετριασμό των κινδύνων για τη δημόσια υγεία (Carlan, 2000, σ. 23).

Έντονη είναι έτσι και η κριτική και ο εμπαιγμός των ποικίλων 'μέτρων' που λήφθηκαν από την πολιτεία προς επίλυση της μετάδοσης του ιού και την καταπολέμηση της πανδημίας¹⁹. Τα μέτρα αυτά χαρακτηρίστηκαν αρνητικά από τους/τις χρήστες/ριες που αναγνώριζαν την ανάγκη λήψης μέτρων (όπως η χρήση της μάσκας²⁰ -η ζωή με την οποία αλλά και η λανθασμένη ή κουτή χρήση της αποτελεί ιδιαίτερα προσφιλές θέμα-, η αποστασιοποίηση και η υγιεινή, η ενίσχυση του υγειονομικού συστήματος κ.τ.λ.) και έθιξαν έντονα την 'απειθαρχία' και την προσπάθεια αποφυγής τους από μέρους των πολιτών. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά, εντόπιζαν ότι τα μέτρα που λήφθηκαν από την πολιτεία απείχαν πολύ από τις ανάγκες που επέβαλαν οι συνθήκες, ήταν αποσπασματικά ή ανώφελα ή, ακόμα κι αν μπορούσαν να είναι αποτελεσματικά, έγινε λανθασμένη χρήση τους (για όλα τα παραπάνω βλ. τα παραδείγματα της Εικόνας 18).

¹⁹ Βλ. σχετικά ενδεικτικά Nurlaela Arief and Bayu Pangestu (2021, σσ. 1-17).

²⁰ Βλ. ενδεικτικά και Keung Cheng, Tai Hing Lam & Chi Chiu Leung (2020), Betscha et.al. (2020, σσ. 21851-21853).

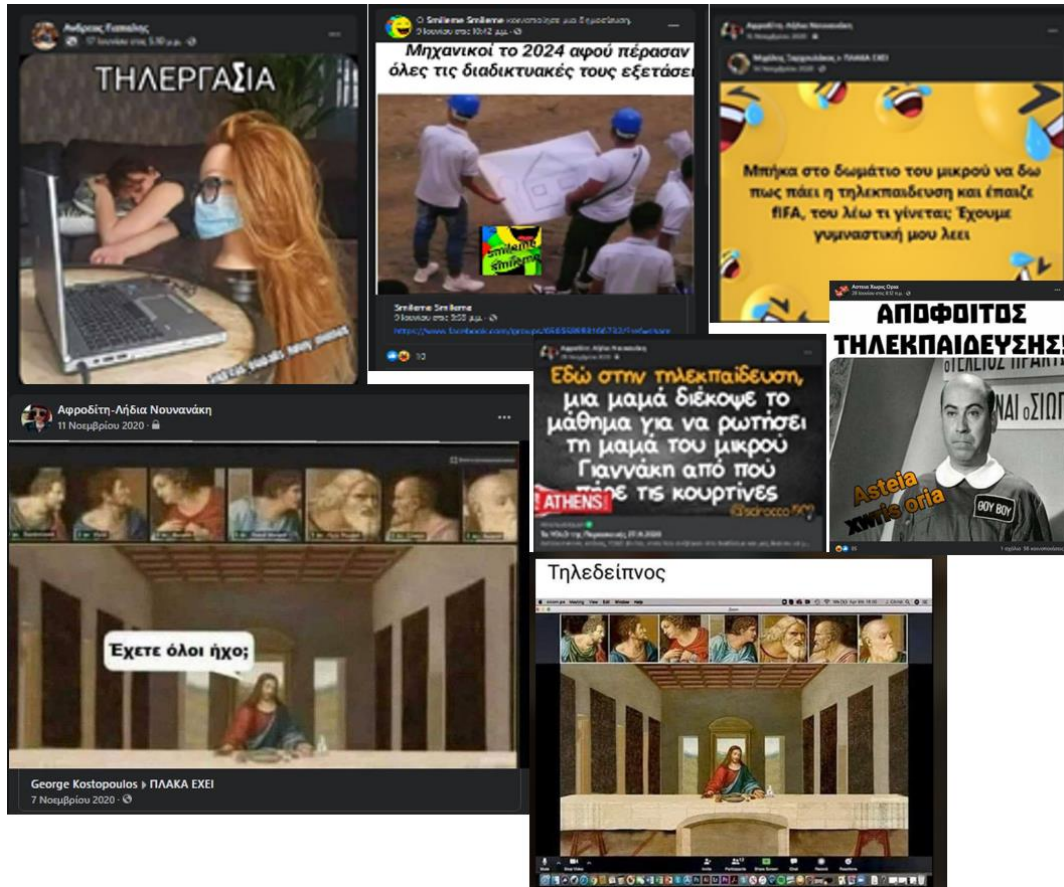
Εικόνα 18. Κριτική των μέτρων διαχείρισης της πανδημίας

Ένα από τα μέτρα αυτά αποτέλεσε και η τηλεκπαίδευση²¹ και η τηλεργασία²² που θεωρήθηκαν αναποτελεσματικές και εν γένει αρνητικές, όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα της Εικόνας 19 στα οποία διακωμωδείται η συμμετοχή και οι συνθήκες (π.χ. τηλεδείπνος). Η αποτελεσματικότητά τους παραλληλίζεται με 'των πρακτόρων τη σχολή' του ανεπίδεκτου πράκτορα Θουβού (από την ταινία του 1967 *Βοήθεια! Ο Βέγγος φανερός πράκτωρ 000*), παρότι η παγκόσμια έρευνα των Aristonik et. al. (2020, σσ. 1-34) δείχνει μια πιο θετική εικόνα των μαθητών προς την τηλεκπαίδευση.

²¹ Βλ. σχετικά ενδεικτικά και Chick, et.al. (2020, σσ. 730-732), Iivari & Ventä-Olkkonen (2020, σσ. 1-6), Sir Daniel (2020, σσ. 91-96).

²² Βλ. σχετικά και Watson, et.al. (2021, σσ. 1207-1221).

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού

Εικόνα 19. Κριτική στη 'τηλεκπαίδευση' και την 'τηλεεργασία'

Το κυριότερο αυτών των μέτρων όμως είναι ο εμβολιασμός των πολιτών κατά του ιού, που αποτελεί από μόνο του ευρύ θέμα διαπραγμάτευσης μέσω των μιμίδων (Abdel-Raheem & Alkhamash, 2022, σσ. 21-36), με έμφαση στα είδη των εμβολίων αυτών, την παρασκευή και το φόβο για τις παρενέργειές τους, όπως φαίνεται και στα παραδείγματα της Εικόνας 20 με χαρακτηριστικά τα 'πριν και μετά' των πολιτικών οι οποίοι, μόλις εμβολιάζονται, μετατρέπονται σε κινηματογραφικές περσόνες.

Εικόνα 20. Σχολιάζοντας τα εμβόλια

Το ζήτημα του εμβολιασμού οδήγησε σε πόλωση μεταξύ αυτών που τον στηρίζουν και αυτών που τον απορρίπτουν (που χαρακτηρίζονται ως ανεμβολίαστοι/ες, αντιεμβολιαστές/ριες ή αρνητές/ριες, ή «ψεκασμένοι» σύμφωνα με το μιμίδιο της Εικόνας 21, με το γλωσσολόγο Μπαμπινιώτη), αλλά και εμπαιγμό των θέσεων που οι τελευταίοι παίρνουν σχετικά με το περιεχόμενο του εμβολίου (τσιπάκι, μαγνητισμός κ.α.), όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα της Εικόνας 21.

Εικόνα 21. Εμπαιγμός των φοβικών προσήψεων του εμβολιασμού

Ως εκφραστές του ηγεμονικού λόγου που επέβαλε τα μέτρα αυτά, αναδείχθηκαν τα πρόσωπα, πολιτικοί και γιατροί, που προβλήθηκαν από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, έτσι ο λόγος αυτός απέκτησε συγκεκριμένα πρόσωπα. Όπως φαίνεται στην Εικόνα 22, ο πρωθυπουργός συνδέθηκε έντονα με τη διαχείριση αυτής της κρίσης, αλλά και ο κ. Χαρδαλιάς, του οποίου θίγονται οι ενδυματολογικές επιλογές στα καθημερινά ανακοινωθέντα. Κατά τη διάρκεια των ανακοινωθέντων στην πρώτη περίοδο εγκλεισμού απεκδύθηκε σταδιακά τα χαρακτηριστικά του πολιτικού προσώπου (κοστούμι, πουκάμισο και γραβάτα) και υιοθέτησε εκείνα του μάχιμου συντονιστή επιχειρήσεων του φορέα της πολιτικής προστασίας του οποίου ήταν επικεφαλής, το μμίδιο λοιπόν προβλέπει την εξέλιξη αυτή, ασφαλώς υπερβάλλοντας.

Εικόνα 22. Τα 'πρόσωπα'

Τα πρόσωπα αυτά ενδύθηκαν την ευθύνη των επιλογών, αφαιρώντας την από εκείνο το ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο που τη φέρει, διότι τα πρόσωπα είναι εκφραστές πολιτικών, δεν δρουν μόνα τους και βάσει της συνείδησής τους. Έτσι, προσωποποιώντας την ευθύνη των λανθασμένων επιλογών υπονοείται ότι, αν άλλα πρόσωπα αναλάμβαναν τη διαχείριση της κατάστασης, τα αποτελέσματα θα ήταν διαφορετικά. Ενώ βέβαια δε λείπει και η επίρριψη ευθύνης, πάντα με σκωπτική διάθεση, στο λαό από τον οποίο ξεκίνησε η πανδημία, τους Κινέζους. Παρ' όλ' αυτά, αυτός ο σκωπτικός λόγος απέχει από τη συνωμοσιολογική ερμηνεία της κατάστασης, η οποία και αυτή διακωμωδείται από τους/τις χρήστες/τριες (βλ. χαρακτηριστικά παραδείγματα στην Εικόνα 23).

Εικόνα 23. Μιμείδια με σκωπτική διάθεση απέναντι σε δημιουργημένα στερεότυπα απόδοσης ευθύνης, εμπαιγμός του συνομωσιακού συλλογιστικού πλαισίου σχετικά με την πανδημία

Συμπεράσματα

Είναι πια δεδομένο ότι λαϊκός πολιτισμός παράγεται και στο Διαδίκτυο. Ένα χαρακτηριστικό τέτοιο είναι τα μιμείδια που αποτελούν είδος πολυμεσικού διαδικτυακού λαϊκού λόγου. Χαρακτηρίζονται από την καυστική σάτιρα με την οποία θίγονται κυρίως θέματα της επικαιρότητας, αλλά και καθημερινές στάσεις και συμπεριφορές. Μέσω αυτού του είδους της διαδικτυακής σάτιρας σχολιάστηκε ασφαλώς και το πρωτόγνωρο βίωμα της πανδημίας. Παρότι ο εντοπισμός και η συλλογή μιμιδίων απαιτούν γρήγορα αντανakλαστικά, λόγω της ρευστότητας του πεδίου, στο οποίο η

σταθερή παρουσία αναρτήσεων δεν είναι δεδομένη, συλλέχθηκε για την παρούσα έρευνα ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, το οποίο αναλύθηκε με μεικτές μεθόδους έρευνας.

Τα θέματα των μιμιδίων σχετικά με την πανδημία αφορούν όλο το φάσμα του βιώματος που περιλαμβάνει εμπειρίες, αντιλήψεις, πρακτικές και πολιτικές που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκειά της. Σχολιάζονται δηλαδή οι συναισθηματικές και σωματικές επιπτώσεις του κοινωνικού αποκλεισμού, που φαίνεται ότι επηρέασε έντονα και την καθημερινότητα των χρηστών/ριών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπως και τις διαπροσωπικές και οικογενειακές τους σχέσεις. Η πλειονότητα των μιμιδίων καυτηριάζει πρακτικές πειθάρχησης στα μέτρα διαχείρισης της πανδημίας, που πολλές φορές κρίνονταν υπερβολικά ή αναποτελεσματικά, ενώ έντονα σχολιάζεται η προσπάθεια ορισμένων πολιτών να τα παρακάμψουν ή η κουταμάρα που οδηγεί σε λανθασμένη εφαρμογή τους. Με τον ερχομό των εμβολίων η συζήτηση σχεδόν μονοπωλείται από θέματα σχετικά με τον εμβολιασμό. Η αγωνία και η ανασφάλεια των ανθρώπων σχετικά με τις παρενέργειες των εμβολίων, οι διαφορές ανάμεσα στα παραγόμενα εμβόλια από την κάθε εταιρεία, το μέτρο του υποχρεωτικού εμβολιασμού αλλά και ο ηλικιακός διαχωρισμός των πολιτών όσον αφορά το είδος του εμβολίου, αποτέλεσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα θέματα καυστικού σχολιασμού μέσω μιμιδίων. Αντίστοιχα έντονα σχολιάστηκε εν γένει ο τρόπος διαχείρισης της πανδημίας από την πολιτεία, όπως και κάθε μέτρο (ιατρικό ή πολιτικό), εκφραστές και κύριοι υπαίτιοι των οποίων θεωρήθηκαν εκείνα τα πρόσωπα -γιατροί και πολιτικοί- που ενημέρωναν ιατρικά και επικοινωνούσαν τις διάφορες πολιτικές διαχείρισης της πανδημίας και τα οποία προβλήθηκαν ευρέως από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Έτσι, παρόλο που μέσα από τα μιμίδια ασκείται κριτική του ηγεμονικού λόγου, η πολιτική ευθύνη αποδίδεται εν τέλει εφήμερα και αποσπασματικά. Δε φαίνεται δηλαδή να προκύπτουν βαθύτερες πολιτικές ερμηνείες, παρά μόνο μια κριτική της διαχείρισης του επίκαιρου.

Από μορφολογική άποψη και στα μιμίδια για την πανδημία -όπως και σε άλλα με διαφορετική θεματολογία- φαίνεται ότι αξιοποιούνται έντονα τα πολιτιστικά πρότυπα της δημοφιλούς κουλτούρας. Γίνεται χρήση δημοφιλών φραστικών σχημάτων (ατάκες) προσαρμοσμένων συχνά στο θέμα της πανδημίας. Όπου γίνεται χρήση εικόνας, μορφολογικό χαρακτηριστικό του είδους που φαίνεται ότι έχει υποβαθμιστεί πια και μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο ως ένα διακειμενικό συστατικό, αυτή προκύπτει από την ελληνική και διεθνή δημοφιλή κουλτούρα ή από στιγμιότυπα της παγκόσμιας και εγχώριας πολιτικής σκηνής.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω φαίνεται ότι μέσω των μιμιδίων δίνεται η δυνατότητα στους/στις χρήστες/ριες του Διαδικτύου να προβάλουν τους φόβους και τις ανησυχίες τους για την επικαιρότητα ή την καθημερινότητα, οι οποίες μέσω της σκωπτικής διάθεσης που ενέχει το είδος φαίνεται να 'εξορκίζονται'. Διαπιστώνεται ωστόσο ότι μέσω των μιμιδίων γίνεται κριτική του ηγεμονικού λόγου αλλά και των διάχυτων στερεότυπων που επικρατούν στην ευρύτερη κοινωνία, τα οποία δημιουργούν ερμηνευτικά σχήματα αλλά και συμπεριφορές σχετικά με την πανδημία. Εκφράζεται δηλαδή ένας αντιθετικός, σατιρικός λόγος προς αυτόν που προάγεται από την πολιτεία, αλλά και από αυτόν που προκύπτει μέσα από καθημερινές πρακτικές και νοοτροπίες σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

- Αυδίκος, Ευ. (2009). *Εισαγωγή στις σπουδές του λαϊκού πολιτισμού*. Κριτική.
- Γεργατσούλης, Β. (2007). *Η λειτουργικότητα του ανεκδοτολογικού λόγου στην κοινωνία της Καρπάθου*. Διδακτορική διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δ. Ε., ΕΚΠΑ.
- Beck, U. (2015 [1992]). *Κοινωνία της Διακινδύνευσης. Καθ' Οδόν προς μια άλλη Νεωτερικότητα*. Πεδίο.
- Geertz, C. (2003). *Η ερμηνεία των πολιτισμών*. Αλεξάνδρεια.
- Hesse-Biber, S. N. (2022). *Μεικτές μέθοδοι έρευνας. Συνδέοντας τη θεωρία με την πράξη*, Φιλία Ίσαρη (επιστημονική επιμέλεια), Καλίρης, Α. (μτφρ.). Gutenberg.
- Κατσαδώρας, Γ., & Νουνανάκη, Α. (2020). Η εικόνα των Ποντίων στην ψηφιακή λαογραφία: Η περίπτωση των μιμίδων (memes). Στο Βαρβούνης, Μ. Γ., Κακάμπουρα Ρ. & Ευσταθιάδου, Μ. (επιμ.) *Λαϊκή Παράδοση του Πόντου: από το Παρελθόν στο Παρόν. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Λαογραφίας* (Θεσσαλονίκη, 29 Νοεμβρίου – 1 Δεκεμβρίου 2019). Αρχαίον Πόντου, Τόμος 61, 389-432.
- Κατσαδώρας, Γ., Φυντρίλη, Ε., & Στυλιανού, Μ. (2016). Λαϊκή λογοτεχνία και κοινωνική δικτύωση: παροιμίες και ευφυολογήματα στο Facebook και το Twitter. Στο: Μ. Βαρβούνης, Μ. Σέρνης, Δ. Δαμιανού, Ν. Μπιζούμη-Μάχα, & Γ. Θεοδωρίδου (επιμ.), *Η διαχείριση της παράδοσης: Ο λαϊκός πολιτισμός ανάμεσα στον φολκλωρισμό, στην πολιτιστική βιομηχανία και τις τεχνολογίες αιχμής* (σσ. 475-489). Εκδοτικός οίκος Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη.
- Κούζας, Γ. (2019). Η κοινωνική δυναμική του καθημερινού λόγου. Μια εθνογραφική προσέγγιση της οικονομικής λειτουργίας των κοινωνικών σχολιασμών (κουτσομπολιό). *Εθνολογία* 17/2017-2018, 181-218.
- Λυδάκη, Α. (2001). *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*. Καστανιώτης.
- Λυδάκη, Α. (2012 [2003]). *Ίσκιοι κι αλαφροΐσκιωτοι. Λαϊκός Λόγος και Πολιτισμικές Σημασίες*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Μερακλής, Μ. Γ. (1980). *Ευτράπελες διηγήσεις. Το κοινωνικό τους περιεχόμενο*. Εστία.
- Μερακλής, Μ. Γ. (1999). *Θέματα Λαογραφίας*. Καστανιώτη.
- Μερακλής, Μ. Γ. (2011). *Ελληνική λαογραφία*. Καρδαμίτσα.
- Τσάκωνα, (2021). Το χιούμορ ως μνήμη στην αρχή της πανδημίας του COVID-19. *Aegean Working Papers in Ethnographic Linguistics*, 3, 51-71.
- Χατζητάκη-Καψωμένου, Χ. (2001). Διακωμώδηση και διακωμωδούμενοι σε ευτράπελες διηγήσεις από τη Μακεδονία. Στο Χ. Χατζητάκη-Καψωμένου (επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός πολιτισμός. Λαογραφία και ιστορία, Συνέδριο στη μνήμη της Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος*, σσ. 128-136. Παρατηρητής.
- Abdel-Raheem, A., & Alkhamash, R. (2022). 'To get or not to get vaccinated against COVID-19': Saudi women, vaccine hesitancy and framing effects. *Discourse & Communication*, Vol. 16(1), 21-36.
- Aristovnik, A., Keržic, D., Ravšelj, D., Tomaževic, N., & Lan U. (2020). Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective. *Sustainability* 12, 1-34.
- Betscha, C., Korna, L., Sprengelza, Ph., Felgendreffa, L., Eitzea, S., Schmida, Ph., & Böhmca, R. (2020). Social and behavioral consequences of mask policies during the COVID-19 pandemic. *Psychological and Cognitive Sciences*, vol. 117, no. 36, 21851-21853.
- Blank, T. J. (2012). Pattern in the Virtual Folk Culture of Computer-Mediated Communication. In Blank (ed.), *T. Folk Culture in the Digital Age*. (σσ. 1-24). Utah State University Press.
- Bodner, J., Welch, W., & Brodie, I. (2021). *COVID-19 Conspiracy Theories QAnon, 5G, the New World Order and Other Viral Ideas*. Jefferson, North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers Press.
- Bronner, S. J. (2009). 'Digitizing and Virtualizing Folklore'. In Blank, T. (ed.) *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*, (σσ. 21-66). Utah State University.

- Brown, P. (2020). Studying COVID-19 in light of critical approaches to risk and uncertainty: Research pathways, conceptual tools, and some magic from Mary Douglas. *Health, Risk & Society* 22(1), 1-14.
- Caplan, P. (2000). Introduction: Risk revisited. In: Caplan P (ed.) *Risk Revisited*. (σσ. 1-28). Pluto Press.
- Chick, R. C., Clifton, G. T., Peace, K. M., Propper, B. W., Hale, D. F., Alseidi, A. A., & Vreeland, T. J. (2020). Using Technology to Maintain the Education of Residents During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Surgical Education*, Volume 77, 4, 730-732.
- Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene*. Oxford University Press.
- Douglas, M. (1992). *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. Routledge.
- Dynel, M., & Poppi, F.I.M. (2018) In tragoedia risus: Analysis of dark humour in post-terrorist attack discourse. *Discourse & Communication* 12(4), 382-400.
- Dynel, M. (2021). COVID-19 memes going viral: On the multiple multimodal voices behind face masks. *Discourse & Society*, Vol. 32(2), 175-195.
- Foot, M. (2007). Userpicks: Cyber Folk Art in the Early 21st Century. *Folklore Forum* 37 (1), 27-38.
- Frempong, R. B., Stadelmann D., & Wild, F. (2020). Coronavirus-lockdowns, secondary effects and sustainable exit-strategies for Sub-Saharan Africa. *Working Paper No. 2020-09*.
- Gervais, M., & Wilson, D. S. (2005). The evolution and functions of laughter and humour: A synthetic approach. *Quarterly Review of Biology*, 80, 395-430.
- Groarke, J. M., Berry E., Graham-Wisener L., McKenna-Plumley P. E., McGlinchey E., & Armour C. (2020). Loneliness in the UK during the COVID-19 pandemic: Cross-sectional results from the COVID-19 Psychological Wellbeing Study. *PLoS ONE* 15(9): e0239698 (<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0239698>).
- Heft, A., & Buehling, K. (2022). Measuring the diffusion of conspiracy theories in digital information ecologies. *Convergence*, 1-22. <https://doi.org/10.1177/13548565221091809>
- Hendrickx, K. (2020) Contagion and memory. *Social Anthropology* 28(2), 278-279.
- Iivari, N., Sharma, S., & Ventä-Olkkonen, L. (2020). Digital transformation of everyday life-How COVID-19 pandemic transformed the basic education of the young generation and why information management research should care? *International Journal of Information Management* 55, 1-6.
- Kar Keung Cheng, Tai Hing Lam, Chi Chiu Leung (2020). Wearing face masks in the community during the COVID-19 pandemic: altruism and solidarity. Published Online April 16, 2020 [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30918-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30918-1)
- Khoo, E. J., & Lantos, J. D. (2020). Lessons learned from the COVID-19 pandemic. *Acta Paediatrica* 109, 1323-1325.
- Kofman, Y. B., & Garfin, D. R. (2020). Home Is Not Always a Haven: The Domestic Violence Crisis Amid the COVID-19 Pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol. 12, No. S1, 199-201.
- Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Understanding Networked Communication Society*. Sage.
- Kuiper, G. (2021). Emotional risk assessments in the field: Leaving Tanzania during the COVID-19 pandemic. *Ethnography*, First Published March 17, 2021 (<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14661381211002856>)
- Marvin, L. E. (1995). Spoof, Spam, Lurk, and Lag: The Aesthetics of Text-Based Virtual Realities. *Journal of Computer-Mediated Communication* 1. (<http://jcmc.indiana.edu/vol1/issue2/marvin.html>).
- Nurlaela, N. Arief & Pangestu, Aria Bayu (2021). Perception and Sentiment Analysis on Empathic Brand Initiative During the COVID-19 Pandemic: Indonesia Perspective. *Journal of Creative Communications*, 1-17 (<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/09732586211031164>).
- Qiu, T. R., Park, J., Li, S., & Song, H. (2020). Social costs of tourism during the COVID-19 pandemic. *Annals of Tourism Research* 84, 1-14.
- Ryu, Sunghan & Cho, Daegon (2022). The show must go on? The entertainment industry during (and after) COVID-19. *Media, Culture & Society*, 1-10. (https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/01634437221079561?casa_token=wMhTbwjtJ)

[D0AAAA:kSHcZY9NRFFBoHt3FGIbXw44cCwgAIKD2X8Z0Dfh4iSWGc0FVJbTdQZbWL-x_5LVpdz83OU4EPww](https://doi.org/10.1177/01634437211036997)).

- Sharlene Nagy Hesse-Biber (2022). *Μεικτές μέθοδοι έρευνας. Συνδέοντας τη θεωρία με την πράξη*. Φιλία Ίσαρη (επιστημονική επιμέλεια), Καλίρης, Α. (μτφρ.), Gutenberg.
- Shifman, L. (2012). An anatomy of a YouTube meme. *New Media & Society* 14(2), 187-203.
- Sir Daniel, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects* 49, 91-96.
- Skinner, J. (2000). The eruption of Chances Peak, Montserrat, and the narrative containment of risk. In: Caplan P (ed.) *Risk Revisited*. (σσ. 156-183). Pluto Press.
- Steir-Livny, L. (2021). Traumatic past in the present: COVID-19 and Holocaust memory in Israeli media, digital media, and social media. *Media, Culture & Society*, 1-15 (<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/01634437211036997>).
- Watson, A., Lupton, D., & Michael, M. (2021). The COVID digital home assemblage: Transforming the home into a work space during the crisis. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 27(5), 1207-1221.
- Wiggins, B. E., & Bowers, G. B. (2015). Memes as genre: A structurational analysis of the memescape. *New media & society*, Vol. 17(11), 1886-1906.
- Yan Dou, G. (2021). Toward a non-binary sense of mobility: insights from self-presentation in Instagram photography during COVID-19 pandemic. *Media, Culture & Society*, Vol. 43(8), 1395-1413.